

En Slægts Historie i Rurup og
Mandbjerg

samt

Fortællinger om Forholdene der

Af J. Fausbøl

Forord

Denne udgave af *En Slægts Historie i Rurup og Mandbjerg samt Fortællinger om Forholdene der* er en kopi af den oprindelige bog udgivet i 1909 af Jørgen Fausbøl.

De håndskrevne notater først i originalen, er indbygget i denne version af bogen. Originalens Sprog og stavemåder er bibeholdt.

Jørgen Fausbøl's efterkommere Anders Dons Hørlück og hans søster Mette Thyssen, har givet tilladelse til udgivelse af denne kopi af den originale bog.

Bogen indgår som en del af en Sønderjysk egnsbeskrivelse for Branderup, Rurup, Roost og Agerskov i forbindelse med udarbejdelsen af en Slægtstavle og -bog for Inge og Jørgen Brandt's slægt i Sønderjylland.

Egnsbeskrivelsen, slægtstavlen og bogen kan ses på Inge og Georg Brandt Christensens Web [IGBC](http://www.igbc.dk), www.igbc.dk.

Udgave

- 1 J. Fausbøl, 1909
- 2 Georg Brandt Christensen, 7. August 2007.
Småkorrektioner i tekst. Struktur og layout ændret. Sidst i bogen er tilføjet en liste over de personer der er omtalt i bogen.

Indholdsfortegnelse

Forord	2
Indledning	4
1. Jens Nissen og hans Sønner	5
2. Paa Bavnevagt	7
3. Peder Pedersen og de Rurup Bymænd	8
4. Peder Pedersen Privatforhold	11
5. Fortsatte Stridigheder	12
6. Gaardens Brand og Udflytning 1720	14
7. Sagn og Fortidsminder	16
8. Mandbjerg	18
9. Thomas Jakobsen paa Mandbjerg	18
10. Da Skoven købtes	19
11. Om Marten Thomsen	20
12. Nis og Aabel	21
13. Slægtnavne	22
14. Aabel og Hans Rossen	22
15. Søren Hegelund Evald og hans Tilvirkning af Alterlys	24
16. Oplysningens Tidsalder	25
17. Thomas og Stine	25
18. Høje Besøg paa Mandbjerg	27
19. Folkefester	27
Efterskrift	31
Navneregister	34

Indledning

Den følgende Skildring er bygget paa 50 Aars Samlerarbejde af gamle Dokumenter, som Forfatteren som Dreng har søgt op i skjulte Kroge og paa Lofter i flere Bondehuse, samt paa Optegnelser af gamle Folks Fortællinger om ældre Dage, stadig med dette for Øje, at Ejendommen blev i Slægten.

Mange vil med Grund synes, at Slægtens Historie optager alt for mange Blade, men til en Kulturskildring over saa lang en Aarrække, og med saa begrændset et Omraade, er det ligefrem en Nødvendighed at benytte hvad man har, nemlig disse sammengjemte Familiedokumenter.

Der er anvendt al mulig Umage for at faa Fremstillingen nogenlunde sammen-

hængende, hvad der har været vanskeligt nok, da der ikke findes noget Arkiv, som kan benyttes. Til Herredsprotokollerne og de mange Tingbøger der er saa rige paa Kulturskildringer fra de sidste 200 Aar, gives der ingen Adgang.

At Navnet Mandbjerg efter de sidste Begivenheder gjort et trist Indtryk paa enhver, har ingen følt mere smerteligt end Forfatteren, der dog alligevel efter en Del Betænkeligheder lader denne Skildring fremkomme, i saa dansk et Klædebon som det har været muligt. Og danske Læsere bedes velvilligt at erindre, at alt er skrevet under saa ejendommelige, alt andet end glædelige Forhold¹⁾.

¹ Slesvig under tysk herredømme fra 1864-1920.
Redaktøren

1. Jens Nissen og hans Sønner

Jens Nissen, der er født i Fædsted, Hygum Sogn, 1633, flyttede siden som Ung til Rurup i Branderup Sogn. Her blev han forlovet med Ann', der nok har havt en Gaard, og hendes Familie har været forsigtig, saa han maatte førend Brylluppet skaffe et „Sognevinde“, et Vidnesbyrd fra Præst og Menighed i

. . . Var skicket for os og menige Sognefolk, som den Dag Kirke søgte, Jens Nissen, barnfødt i Fested, som lydeligen gjorde sit Skudsmaal til menige Hygum Sognefolk, hvorledes han sig hos dennem fra hans Barndom, indtil han for nogle Aars Tid siden begav sig af Sognet til andre Steder, sit Brød med Gud og Ære at adspørge (!), skicket og forfuldt haver, om Nogen vidste hannem noget at beskylde enten i Ord eller Gjerninger i nogen Maader, bedendes de herom deres Sandheds Vidnesbyrd hannem ville meddele. Her til svarede menige Sognefolk at de Intet vidste eller havde hørt om for-nævnte Jens Nissen, andet end hvis som christeligt, ærligt og tilbørligt kunde være i alle Maader. Paa hvilke Ord, Tiltale og Gjensvar bemeldte Jens Nissen æskede og fik et fuld Sognevinde af tolv uvildige Dannemænd, som vare Hans Christenssen, Ilskel Hanssen, Nis Knudssen, Nis Thomassen og Nis Mickelssen i Fested, Jes Jenssen i Kamdrup, Jens Nielssen i Harreby, Tebbe Hanssen og Tøgger Sørenssen i Holm, Nis Jespersen og Nis Thomassen i Hygum og Knud Jensen i Brøstrup, hvilke forskrevne tolv upartiske Dannemænd, med menige Sognefolk, som den Dag tilstede vare, kunde alle sam-drægteligen alle disse Ord som forskrevne staar (bevidne), saa og at Jens Nissen endogsaa videre i Fremtid (Alt til det Bedste) maatte gjøre sit Skudsmaal til dennem, om Behov kunde gøres.²⁾

Hygum, om hans derværende Vandel. Præsten Peder Jacobsen, der havde været Præst i Hygum i 53 Aar, med to Ældste af Menigheden, nemlig Thomas Pedersen af Brøstrup og Tyge Mikkelsen af Harreby, gav ham da følgende Skudsmaal Trinitatis Søndag 1663:

Jens Nissen rejste saa med sit Sogne-vidne tilbage til sit nuværende Hjem i Rurup, og Dokumentet blev forkyndt og oplæst paa Herredstinget i Gestrup Tirsdag d. 16. Juni 1663. Derefter holdt han Bryllup med Ann' og fik med hende 4 Sønner: Mattes, Nis, Jacob og Jeb, samt en Datter Mette. Efterat have været gift i 19 Aar døde Ann' 1682. Men Aaret efter giftede han sig igjen med Maren Nis-datter, der var paa Alder med Jens Nissen, altsaa 50 Aar.

Jens Nissens Nabo Peder Pedersen boede nordligst i Rurup og kaldes derfor stundom Per Nørgaard; han havde før været Smed, men havde nu giftet sig ind paa en fire Ottings Fæstegaard, som han havde paa Sætte-Aaringer.³⁾ At han var af en stridbar og tvær Karakter, vil Fortællingen godt-gjøre.

Denne fire Ottingsgaard havde al sin Mark i og omkring Mandbjerg Skov, der ligger en Fjerdingvej østen for Rurup. Den havde to Trediedele af al Ager, Eng og Græsning paa Mandbjerg Mark og Skov, samt en Dam, kaldet Svengdam. Den sidste Trediedel tilhørte en to Ottingsgaard, den sydligste i Østergade i Rurup. De to Gaarde havde altsaa Mandbjerg Mark for sig selv og i en Slags Fællesskab med hinanden; i selve Byen, hvor Bygningerne laa, havde de kun Toft og Have.

² Orig. med Udstædernes Underskrift og tre (affaldne) Segl. Dette og de følgende Aktstykker er paa Navnene nær gengivet med moderne Retskrivning, men ordret og saavidt som muligt med

Bibeholdelse af den gamle Sprogtone. Alle Aktstykkerne er i Forf. Eje.

³ Forpagtning indtil Børnene blev myndige.

Den 24. Sept. 1697 var Jens Nissen med sine to Sønner Jacob og Jeb ovre ved Svengdammen, der ligger midt imellem Rurup og Mandbjerg Skov, for at vande deres Bæster, hvad Peder Pedersen vilde forbyde dem; det kommer til Slagsmaal, og tre imod en giver jo Prygl for Per Persen. Han klagede til Herredsfogden, og Sagen blev forhandlet paa Herreds-tinget i Gestrup Tirsdag d. 12. Oktober.

Herredsfogden paalagde de 6 Mænd at vidne, hvad Lovmaal denne Sag kan følge, hvorpaa de 6 Mænd erklærede, at dersom Per Persen kan gjøre bevisligt, at Jens Nissen med sine to Sønner med oplagt Raad har overfalden ham paa Marken, da er det mere ligt Vold end Hærværk. Per Persen spurgte Herreds-fogden, hvorledes han skulde forfølge sin Sag. Men Herredsfogdens Svar er ligesaa undvigende, som de 6 Mænds, han siger: Det staar paa Bondens Svar, hvorledes man skal dømme. Efter denne Forhandling blev begge Parter lidt mere møre, og ved Hjælp af tre Mæglere, Bymænd i Rurup, blev de forligte, og over dette Forlig gaves saa næste Tingdag, 8 Dage efter, et Tingsvidne paa Gestrup Herredsting Tirsdag d. 19. Oktober 1697, udstedt af Herredsfogden i Nørre Rangstrup Herred Troels Bertelsen i Roest, Tingskriver Gregers Pedersen i Holm og Sandemand Peder Jensen i Rurup. De gjør vitterligt, at idag

var skicket for os og nærværende Herredsmænd, ærlig og velagte Mand Peder Pederssen i Rurup, æsket og fik et fuldt Tingsvinde af 8 Dannemænd, som vare: Peder Lauritzen i Branderup, Olluf Christenssen, Peder Jepsen i Aggerschouf, Niels Vind i Roest, Hans Gaarde i Geestrop, Hein Nissen i Vellerup, Jacob Pederssen i Ørderup og Dinnes Nissen i Bouerlund, hvilke forskrevne 8 Dannemænd alle samdrægteligen vunde og bekjende, at de samme Dag saa og hørte, at Hans Sørenssen, Hans Pederssen og Pouel Jebssen i Rurup stod for Dom og Ret og vandt med opholden Finger og højeste Ed, at de var overværendes sidst forleden den 13. Oktobr., da Peder Pederssen og Jens Nissen ibidem med hverandre

.....
.....

saaledes er bleven forligt. Jens Nissen skal staa for Øvrigheds Brøde, saa og betale Badskjærløn, samt Peder Pederssens Omkostning og Rettens Gebyr. Og efterdi Dammen, hvoraf den Stridighed imellem dem er opkommen, tilforn haver ligget til den Gaard, som Peder Pederssen nu beboer, da er forafskedet, at den fremdeles skal ligge til samme Gaard, og Peder Pederssen inden Tinge tilforpligtet sig under en Rigsdalers Brøde til Kongen og en Rigsdaler til Byen at holde Dæmningen paa samme Dam forsvarligen ved magt og lige, saa den altid kan være bekvem til et Vandsted og Svengsted til Byens Nytte og Gavn. Og dersom det saa hænder sig, at Dammen udbryder, da Peder Pederssen inden den af Naboerne forlagte Tid Dæmningen igjen at forfærdige og vedligeholde; saafremt hans Forsømmelse derudi findes, da ikke alene med Brøde, som forskrevet staar, at anses og straffes, men mere og der foruden efter Naboernes Vedtægt for sin Forsømmelighed at pantes. Hvorimod forskrevne Peder Pederssen formedelst Dæmningens Vedligeholdelse maa gjøre sig samme Dam saa nyttig, som han kan

.....
.....

Item stod Parterne samt overværende Forligelses Mænd med hverandre til Vedermaalsting, og denne Forlig i alle -Ord og Punkter samtykte og bekræftede ⁴⁾

⁴ Orig. med tre paatrykte Segl.

2. Paa Bavnevagt

Torsdag d. 26. August Aar 1700 var der af Øvrigheden befalet Bavnevagt ved Hønning Bavn, hvor ogsaa Mandskab fra Rurup var tilkaldt; for Jens Nissens Gaard mødte hans 19aarige Søn Jeb med en ladt Bøsse. Som de stiar der ledige paa Marken en Del unge Mennesker i kaad Samtale, siger Jeb Jensen til Peder Lauridsen, som var hans gode Ven: „Du skal faa en Ulykke, jeg skal skyde dig som en Hund“; dette skulde være en kaad Spøg, men det værste var, at Jeb sigtede paa ham, og endskjøndt Bøssen stod paa halv, gik den dog af og ramte Peder Lauridsen, der strax faldt om. Jeb udrød strax: "Gud naade mig, jeg er ræd, at jeg ramte dig. Bøssen gik af paa halv." Men dette Skud blev dødeligt for Peder Lauridsen.

Sagen blev nu af den efterlevende Fader Laurids Pedersen i Honning meldt til Herredsfogden for Hvidding Herred Mathias Lange paa Havervadgaard. Tingskriver i Holm, Gregers Pedersens Søn Ungkarl Peder Gregersen blev beskikket som Sagvolder. Og af ham blev den Anklagede indstævnet til at møde paa Hvidding Herredsting Mandag den 18. Oktober 1700. For den Indklagede mødte med Fuldmagt Anders Jørgensen af Gestrup. Paa Herredstinget blev Sagen paadømt og udstedt følgende Thingsvidne:

Peder Gregerssen i Holm lovlig æsket og fik et fuld Tingsvinde af 8 Danne-mænd, som vare Michel Jepssen, Peder Lauritzen, Pouel Simmenssen i Brøns, Niels Lauritzen i Hafuervad, Laurids Pederssen i Arnum, Niels Hanssen i Normsted, Hans Tavessen i Skærebech og Tommas Pedersen i Kagbøl, hvilke forskrevne 8 Danne-mænd alle samdrægteligen vunde og bekjende, at de samme Dag saa og hørte, at forskrevne Peder Gregerssen i Holm i Dag tredje Kravsel til Sandemændene var begjærende angaaende deres Toug at gjøre udi en Drabssag

og, som det idag er sjette Ugers Dag, efter at denne Drab er indklaget, saa var Peder Gregerssen Holm Fyldingsdom over dennem begjærende, hvorpaa Kongl. Maj. Herredsfoged Hr.

Mathias Lange tilfandt Sandemændene

her udi Hvidding Herred, at de idag skulde fyldestgjøre deres Toug Derpaa frem stod for Retten efterskrevne Sandemænd nemlig Anders Haussen i Hjemsted, Hans Michelssen i Astrup, Michel Anderssen i Raahie, Peder Lauritzen i Kiærbølling, Peder Jenssen i Øster Obeling, Anders Lauritzen i Brøns og Truels Pederssen i Bierckeleff og indgav deres skriftlige Toug da efter som af Tingsvinderne udstedt af Hvidding Herredsting d. 6. September og af Nør Rangstrup Herredsting d. 7. ditto sidst afvigte kan erfares, at Jeb Jenssen haver truet den som død blev, og ikke er bevist, at det udi en god Mening er talt, tilmed var det ikke længe derefter, førend at sl. Peder Lauritzen af Jeb Jenssen blev ihjelskøt og dræbt, saa ved vi ikke Jeb Jenssen at kan befri, mens for samme Drab sværger hannem fredløs, med mindre ved Højøvrighed og Eftermaalsmanden kan søges og erlanges Fred og Naade, efterdi af forberørte Tingsvinder end ogsaa kan erfares, at den Døde og Levende, efter de Truselsord var falden, havde deres Samlag tilsammen, tilmed Jeb Jenssen, efter Ulykken var sket, sig beklaget, at Bøssen for hannem gik af paa Halvvejen. Peder Gregerssen i Holm til Sandemændene for dette deres Toug leverede deres Hesteleje Anders Jørgenssen i Geestrup paa Jeb Jenssens Vegne skød sig til Højøvrighed og agtet ved dennem at søge Naade, saa og tilbød han paa Jeb Jenssens Faders Jens Nissens Vegne i Rurup, at han en Forsoning ved den Dødes Frænder vilde søge. Den Dødes Fader og Morbroder nemlig Laurids Pederssen og Hans Pedersen i Hønning stod til Vedermaalsting og sig erklærede, at de var gærne tilfreds dermed de vilde gærne tilgive og forlade hannem hans Forseelse.⁵⁾

Jeb Jensen blev siden benaadet.

⁵ Orig. med tre affaldne Segl.

3. Peder Pedersen og de Rurup Bymænd

Peder Pedersen i Nørsgaard i Rurup havde ladet samtlige Rurup Bymænd indstævne til at møde paa Tinget Tirsdag den 28. Juni 1701 for at paahøre Vidner og give Tilsvær om Spørgsmaal angaaende et Mageskifte, som samtlige Naboer i forrige Tider havde oprettet imellem Mandbjerg Mark og Rurup Bymark. Ligeledes havde han som Vidner indstævnet Peder Jensen i Rurup, Kjesten Olufs i Aabøl, Jørgen Jensen i Refslund, Rasmus Sørensen og Jes Christensen i Ørderup. Peder Pedersen gav Ebbe Jensen fra Uldallund Fuldmagt til at tale for sig i den Sag, som han havde imod de Rurup Mænd, og der udspandt sig nu en meget paagaende Forhandling, som gjengives efter det udstedte Tingsvidne:

. Hans Pederssen i Rurup paa samtlige Bymænds Vegne, som meste Parten alle vare tilstede, tilspurgte Ebbe Jenssen om han ikke var en Uden-Herredsmand og en Aftægtsmand, hvortil Ebbe Jenssen svarede, at han er vel en Uden-Herredsmand mens han skylder til Kong. Majestæt af det Gods, han besidder. Hans Pederssen endnu tilspurgte Ebbe Jenssen, om han ikke er en Aftægtsmand, hvortil han svarede, det kommer Hans Pederssen intet ved, hvad han faar til Aftægt. Hans Pederssen paa samtlige Bymænds Vegne begjærede, at Peder Pederssen skulde stille dennem Caution for den Omkostning, som dennem kunde foraarsages, hvortil Peder Pederssen svarede, at de det sagt kunde udstaa, de var saamange.

Samtlige Rurup Mænd sagde, at Peder Pederssen kunde det ogsaa udstaa, han havde saa meget Ager og Eng at leje ud. Hans Pederssen tilspurgte Peder Pederssen, hvem der havde given hannem Forlov at sælge den Lade, som var 10 a 11 Fag, fra Kongl. Majestæts Stavn, efterdi han sidder i Fælligsbo med nogle faderløse Børn. Peder Pederssen hertil svarede, at han havde Forlov af Ørighed, og dertil med havde han den ikke fornøden, efterdi han ikke kan faa sine andre Huse fulde af Hø og Korn, og de Penge, han fik for Laden, gav han ud

til Øvrigheden. Hans Pederssen begjærede Copia af den Øvrigheds Forlov, som Peder Pederssen beraaber sig paa, thi Laden gjøres saare behov ved Gaarden, dersom Peder Pederssen avled selv al sin Avling ind. Peder Pederssen sagde, at der er udsat af Gaardens Enge for Krigstiden, som han ej kan faa hjem igjen, og sin Formand haver sat en Eng ud, som Jens Nissen haver i Brug, hvilken han ej heller kan ende at faa hjemløst, mens naar Øvrigheden vil unde hannem, det som med Rette ligger til sin Fæstegaard saa vil han svare Kongen og Kirken hver til sit, og holde Bygningen ved Magt.

Jens Nissens Søn Matthias Jenssen foregav, at et Aar, da Hans Sørensen i Aabel tjente Peder Pederssen, da solgte . . . Peder Pederssen ongefær 16 eller 17 Læs Hø fra sin Gaards Avling, og noget af samme Hø kom bort at betale det Hø med, som Peder Pederssen tilforn havde laant. Ebbe Jenssen paa Peder Pederssens Vegne begjærede, at Mathias Jenssen sin Foregivende skulde bevise eller lide derfor efter Loven. Herredsfogden herudi resolverede, at en Del af det, som allerede er indført, ikke kommer Hovedsagen ved, hvorfor han paalagde Parterne at blive ved Hovedsagen, og ikke med saamegen uforvunden Indførsel fylde Tingbogen, men hvis som de aparte haver at andrage, kan de underdanigst udi en Supplic den gunstige Øvrighed tilkjendegive.

Ebbe Jenssen i Uldallund paa sin Principal Peder Pederssen Vegne i Rurup æsket sine Vidnesbyrd at fremkomme for Retten, som han til idag haver ladet stævne og vidne deres Sandhed. Derpaa fremstod Peder Jenssen i Rurup og svarede paa efterskrevne Poster, som hannem af Ebbe Jenssen blev tilspurgt

1. om hvad Videnskab Peder Jenssen haver om det fælligs Fædrift og det Skift imellem Rurup Mark og Mandbjerg Mark, om det er en Mageskift eller ej. Peder Jenssen hertil svarede, at der var en Gjenpart af en gammel Tingsvinde i

- sit Hus, som blev forbrændt (?) i Krigens Tid, at Ingen kunde læse det, og samme Brev var den Fællig angaaende, som er imellem Rurup Mark og Mandbjerg Mark, men ved ikke, om det er Mageskift eller ej.
2. Nok blev Peder Jenssen tilspurgt, om der er ikke en Hør Ager inde paa Rurup Gade, iblandt de andre Naboers Agere, som Brevet lyder om, at der skulde ligge til den Nørgaard til Vederlag for det Skift imellem Mandbjerg Mark og Rurup Mark.
Svarede: Hør Ageren ligger paa Gaden, og den haver de i Brug ligesom de andre Naboer deres, mens om de haver den i Skift eller ej, ved han ikke, og ved ej, om de fik den Ager den Tid, eller de havde den tilforn.
 3. Om de Breve, som Peder Jenssen taler om, var oprettet efter Kejserens Tid om det Skift. Peder Jenssen svarede, at de Breve var oprettet efter Kejserens Tid⁶⁾
 4. Blev tilspurgt, hvorom de Breve lyder, svarede, om Marken.
1. Hans Pederssen i Rurup tilspurgte Peder Jenssen ibidem, om Rurup Mark er Slump Jord.⁷⁾ Svarede, Ja, det ved hver Mand i Rurup.
 2. Om der ikke er trei Gaarde i Byen, som er ringer end de andre, og haver været Mouridtz Podebusches Tjener i gammel Tid⁸⁾. Svarede, Ja de er vel ringere sammesteds.
 3. Om Peder Jenssen ikke haver hørt, at Mouridtz Podebusch haver jaget paa Rurup Mark. Svarede: De Gammel haver sagt det, mens paa Mandbjerg Mark jaget han ikke, derfor blev Digen kast, som de Gammel for hannem haver sagt.
 4. Tilspurgte Hans Pederssen Peder Jenssen, hvad de to Mænd hedde, som var i Kjøbenhavn, efter Mouridts Podebusch var død, og

hente Besked, at Rurup Mark skulde være Fælligs. Peder Jenssen svarede, at de Gammel haver sagt for hannem, den enes Navn var Claus Bundessen og den andens Nis Anderssen. Samtlige Naboer, som tilstede var, tilbød deres højeste Ed derpaa, at der er sagt for dennem, at Kongen havde svaret de berørte tvende Mænd, dersom den Mand i Nørgaard ikke vil lade sig nøje, saa vilde han fæste samtlige Rurup Mænd Gaarden. Ebbe Jenssen herimod protesteret og begjærede, at de det lovlige skulde bevise. Hans Pederssen sagde, at Sandhed er bedre end Loven.

Hans Pederssen tilspurgte Peder Jenssen, om Klinten⁹⁾ haver været fredet eller ej. Svarede, at det aldrig haver været fredet, uden der haver været Korn der udi, og været indtagen og udlagt med Geilbjerg¹⁰⁾. Peder Pederssen tilspurgte Peder Jenssen, om der ikke haver været noget afstaget paa Klinten. Svarede: Ja, det haver været afstaget efter Engdigerne. Nis Miøls og Hans Arentssen i Branderup stod for Dom og Ret og vandt med opholden Finger og højeste Ed, at de igaar var ved Jørgen Jenssen i Refsslund og hørte hans Ord, og da beklaget han sig, at han ikke for Svagheds Skyld udi sine Ben kunde selv komme til Ting og vidne derfor han sit Vidne ved højeste Ed for dennem haver aflagt, som følger Peder Pederssen i Nørgaard i Rurup i deres Nærværelse tilspurgte forskrevne Jørgen Jenssen han vidste det, han tilforn haver vunden efter Tingsvindes Formelding, da svarede Jørgen Jenssen, han havde læst det i gammel Breve og Contract, havde været imellem dem.

Hans Pederssen i Rurup gav Last og Klage paa disse tvende Mænds Vidne, samt Jørgen Jenssens Ord, og protesteret paa deres Omkostning, og

⁶ Det vil sige efter Wallensteins Indfald i Jylland under den saakaldte Kejserskrig (1627 ff.).

⁷ Urebet Jord.

⁸ Movrids Podebusk til Kørup paa Fyen, der ogsaa ejede Spandetgaard ved Ribe, død 1593.

⁹ En af Mandbjergs Marker.

¹⁰ En Mark paa Rurupmark, som grænser ind til Klinten paa Mandbjergmark.

Iod en Tingsvinde for Retten oplæse af Dato 27. Junii 1699, hvorudi forskrevne Jørgen Jensens Vinde tilforn findes beskreven, og forklarede Hans Pederssen sin Last imod Nis Miøls og Hans Arentssen i Branderup, at de ikke havde faaet Varsel for deres Vidne. Herredsfogden svarede, at de nok kunde antages uden en Varsel, formedelst de ikkun var beskikket til at høre Jørgen Jenssens Ord. Og dertil med stod de Rurup Mænd selv til Vedermaele.

Jes Christenssen i Ordrup stod for Dom og Ret og ved højeste Ed svarede paa efterfølgende Spørgsmål: Om Jes Christenssen ikke haver hørt, at Mandbjerg Mark ligger til den Nørgård i Rurup. Svarede, det haver han hørt, at Folk haver sagt. Hans Pederssen gav Last på Jes Christenssens Vidne og holder det for Snak og „Noll" (Null). Herredsfogeden paaraabte, om de andre Vidner, som Peder Pederssen haver ladet stævne, nemlig Kiesten Ølufs i Aabel og Rasmus Sørensen i Ørderup var tilstede, mens ingen er mødt undtagen Rasmus Sørenssens Søn Niels Rasmussen i Rurup, som gjorde sin Faders Undskylding, at han er en gammel Mand Og havde sagt, at han ej kunde komme til Ting for Alderdom og Svagheds Skyld.

Samtlige Naboer og Lodsejere i Rurup begjærede for Retten, at de maatte nyde Fred for Peder Pederssens Trætte og Rettergang i Nørgaard. Og dersom forskrevne Peder Pederssen ikke vil nøjes, saaledes som det nu er, da tilbyder samtlige Bymænd et paatage Gaarden, om det dem maa forundes, og betale deraf, hvis deraf bør at gange, saa Kongl. Majestæt ingen Skade derved skal lide, og vil give mere deraf, end Peder Pederssen giver. Peder Pederssen formoder, at denne Tilbud ikke kommer hannem til nogen Skade, og erbyder sig at vil skifte Gaard med sin næste Nabo, om det maa ske, med Øvrigheds Minde, saa vil han nøjes med det Grund, som ligger til en af de halve Gaarde, og de maa nyde det igjen, som ligger til sin Gaard. Og dersom Højvrighed vil forunde Peder

Pederssen den Grund, som med Rette til sin Gaard, vil han skaffe Lovenskab at der ikke skal blive en Skilling til Restands derved, og tilbyder at betale den gammel Re-stands efterhånden, som Gaarden er forhaftet med siden Krigens Tid, formedelst den Skade som Gaarden er tilføjet med det Skift, som er sket. Rurup Bymænd svarede, at de ikke er Aarsag til Peder Pederssens Gaards Ruin, men begjær at leve i god Nabo-skab med Peder Pederssen foruden Trætte¹¹⁾.

Herredsfogden har i denne Forhandling holdt Rettens Vægtskaal temmelig lige. Parterne har faaet sig udtalt, men han har ikke givet og kunde ikke give nogen Kjendelse. Sagen blev saa indanket til Amtmandens Afgjørelse.

Af Amtmanden, Grev Reventlov, faar man det Indtryk, at han var en forstandig og upartisk Mand; han udnævnte en Kommis-sion til at undersøge Sagen samt mægle og dømme i den. Denne bestod af tre Husfogder, Fr. Kliiver i Haderslev, Husfogden for Gram Herred og Husfogden for Nørre Rangstrup Herred, en Skovrider Svend Olsen, samt seks Mænd af Rangstrup Herred. Disse 10 Mænd mødte paa Aastedet den 16. Oktober 1701 og tog Syn over de omstridte Grundstykker og paa-staaede Rettigheder.

Efter lange Forhandlinger kom det endelig til et Forlig over 12 forskellige større og mindre Stridsspørgsmaal: Det blev blandt andet fastslaget, at de Rurup Mænd hver-ken har Rettighed til at græsse eller tøjre Kreatur og Bæster i Mandbjerg Skov og den tilliggende Særjord, som Peder Pedersen Smed har. Og gjør de ham Skade paa Korn eller Græs, skal de betale ham 4 Fold. Iligemaade forpligtede Peder Pedersen sig ogsaa til at godtgjøre det firedobbelte. Endvidere forpligtede Parterne sig til for Overtrædelse at betale 10 Rd. i Bøde til Kongen. Forliget er underskrevet af de tre Husfogder, Skovrideren, de seks Bønder, samt Peder Pedersen og alle Rurup Bymænd. Det blev besluttet, at hver af Parterne skulde have en Kopi af denne Overenskomst, og

¹¹ Orig. med tre delvis affaldne Segl.

Amtmanden har derefter stadfæstet den den 30. Decbr. 1701.

Dog Striden vedvarede; Peder Pedersen var utrættelig og indgav Klage til Amtmanden 1702, uden at der dog kom noget Resultat. Men i 1703 indløb der atter en lang Klage fra ham til Amtmanden over de Rurup Naboer, der bemægtigede sig hans paa Mandbjerg Mark beliggende Ejendom med deres Fædrift ogsaa i den kongl. Vildbane, „saa det er kun hans Kongl. Majestæt og mig fattige Mand til Skade og Ruin". Han klagede over Husfogden, hos hvem han havde været fire Gange for at faa foranstaltet et nyt Syn, som Amt-

manden har befalet ham, og bad om, at den samme Kommission maatte komme igjen, og at der maatte blive den tilforordnet foruden de seks upartiske Mænd, Herredsfogden i Hvidding Herred, Hr. Mathias Lange, samt Sandmænd efter Lovens Bydende.

Svaret blev imidlertid, at Sagen er den Tid grundig undersøgt, Kontrakten er underskrevet og konfirmeret af Amtmanden, saa det maa have sit Forblivende. Og naar han mener, at de Rurup Mænd har brudt Kontrakten, maa han gjennem øvrigheden søge Erstatning og Oprejsning.

4. Peder Pedersen Privatforhold

Vi vil nu se lidt inden Døre til Peder Pedersen og betragte hans Stilling. Som de fleste af hans Standsfællers var den meget fortrykt. Etter de mange og store Krige i det syttende Aarhundrede var Landet omtrent ødelagt¹²; overalt en Mængde øde Gaarde, og de Gaarde, som endnu havde Beboere, var i Reglen forarmede, havde ingen eller kun halv Besætning.

Skattebetalingen ophørte, da Folk intet havde at betale med, ja en Del stod i Restancer, der var over 50 Aar gamle.

For igjen at faa ordnede Forhold optog Regjeringen en Fortegnelse over hver Mands Status: Skatterestancer, Privatgjæld, Husbygninger, Udsæd og Besætning. Dette Opgør viser, at i Aarene fra 1702 til 1710 har Peder Pedersen holdt det gaaende, hverken forøget eller formindsket sin Gjæld. Han har fæstet Gaarden 1696 for 5 Rigsdaler, idet han, der var Byens Smed, giftede sig med Enken paa Gaarden og blev Stiffader til en Flok umyndige Børn.

Gjælden er fremkommen længe før hans Tid. Som før er sagt, bestod Gaarden af de to Trediedele af Mandbjerg Mark, der udgjorde 4 Ottinger. Bygningen var 20 Fag Stuehus 28 Fag Lade.

Han kunde græsse ligesaameget, som han kunde fodre, og dette var omtrent 30 Kreaturer, 20 Faar og 9 Heste, men han havde kun 24 Køer, 10 Faar og 3 Heste. Udsæden var 5 Tdr. Rug, 21/2 Td. Byg, 4 Tdr. Havre, 3 Tdr. Boghvede, og Høavlen 80 Læs.

Endvidere nævner Fortegnelsen:

Til denne og Peder Jensens Gaard ligger Særmarken Mandbjerg, hvori der forefindes lidt ung Egeskov. Men han var i Strid med sine Naboer om Kvægdriften, og Byen kunde grave Fladtørv der. Hans samlede Privatgjæld var 62 Rdlr.. medens Skatterestancerne udgjorde:

I salig Peder Hansens Tid (en længe afdød Amtsforvalter) 188 Rigsdaler;
I de Konfødererede, Tid (da de polske og brandenborgske Tropper var her 1658) 47 Rigsdaler;
I Heyens Tid (ogsaa en afdød Amtsforvalter) 15 Rigsdaler.

Ialt 250 Rigsdaler.

Han forhandlede saa med Regjeringen og fik Summen nedsat til 100 Rigsdaler at betale i 4 Aar med 25 Rigsdaler hvert Aar til Paaske.

¹² Jf. P. Lauridsen i Sdj. 1899 S. 94 f.

5. Fortsatte Stridigheder

Saavidt man kan se, havde Peder Pedersen efter Forliget i 1702 levet adskillige Aar i Fred med sine Naboer, men saa begyndte Striden paany, og d. 30. April 1715 indsendte de Rurup Mænd følgende Klage til Amtmanden Grev Reventlov:

For hans højbydende Naade er vi fattige Undersatter af Rurop højlig forarsaget vor Nød at andrage, hvorledes vor Nabo Per Persen paa adskillige nye Paafund os til Skade og Undergang sig beflitter, som aldrig i Nogens Minde tilforne haver været.

Først at han pløjer og saaer midt i vor Fægang, som for hans højbydende Fromhed tilforne klageligen er andraget og i utænelig Tid ikke af nogen af hans Formænd haver været brugt, hvorover vores Hyrde frasiger sig vores „Kretter“, at han hverken vil eller kan herefter vogte det; tilmed har det været i vores og vor Forfædres Tid et visse Plads til vores Bæster, som han nu gjør os største Forfang udi. Vi fattige Folk haver en liden og ringe Mark og ringe Lejlighed at holde vores arme Bæster paa. Den meste Part af os er alt saa afmægtig, at vi neppelig med vore Bæster kan bedrive vores Avling, ja fast umuligt at kunne gjøre en Ægte for vore Bæsters Ringheds Skyld. Men slig vores store Trang ikke gaar hannem til Hjerte, af Aarsag han sidder hjemme og holder sin hele Gaard fri, for at være Skovløber, og hverken tjener vor naadige Konge Rytter eller Soldater, som vi andre Fattige skyldig og lydige ofte over vores Evne maa gjøre med Heste og Vogne, hvilket falder os fattige Folk alt for besværligt længer at udstaa at holde saa mange fri for Ægter. Vilde Gud og vor christelige høje øvrighed forhjælpe os, at den Skovløbertjeneste maatte komme til den Sted, som den før haver været, at Per Jensen, som dog haver Sandemands - Frihed, ogsaa maatte betjene den Skovtjeneste, og ligesaavel haver sin Grund i Skoven som Per Persen og lige saa bekvemlig kunde staa Skovløber Tjenesten for, var det os en stor Naade.

For det andet et Fald Agerland kaldes Toften, som er beliggende Fædriften meget til Tvang, som Per Persens Formænd ald deres Tid saalænge Nogen kan mindes haver paa een Tid taget i Brug, at Hjorden kunde have sin Drift, mens Landet hviler, nu tager han det stykkevis, at han kan gjøre dermed en aarlig Tvang.

For det tredie, et andet Fald Agerland kaldes Klint, som er beliggende sig langs med et Fald af vort, Geilbjere kaldet, og saalænge nogen Menneske kan mindes, er de indtagen og udlagt med hverandre, som en Tingsvinde udstedt paa Nør Rangstrop Herredsting Tirsdagen den 28. Juni 1701 klarlig udviser. Nu tager han sit i Brug, naar vort ligger, naar vort er i Brug, lader han sit ligge, at det altid kan være Driften til Tvang, og lader sig ikke i ringeste Maader anse, at kan gjøre hannem nogen Fordel, mens alleneste synes for os at være af et ondt og fortrædelig Hjærte.

For det fjerde, at han ikke vil give sig tilfreds med den engang oprettet Contrakt imellem os, og af vores naadig og højbydende Hr. Amtmand er „convermeret“, mens truer os Tid efter anden at fordrive os af den Rettighed, som vi og vores Forfædre maaske vel i tusinde Aar haver haft. Vi ikke vide eller kan skjønne, hvad retmæssig Aarsag han haver til at føre os Tid efter anden i saadan langvarig Vidtløftighed, Tids- og Pengespilde.

Hvorfore vi indflyer endnu atter igjen til hans højgrevelige Naade, at han dog for Guds og Barmhjørighedens Skyld vilde tage sig vores Nød til Hjærte, den meste Part af os Fattige haver ikkun ringe Evne og skal give en stor Skat og Skyld.

Gud bevæge vores christelig høje Øvrigheds Hjærte imod os til Barmhjørighed, at vi dog en Gang ved Guds og Øvrigheds Naade maatte faa Fred for Per Persen. Kan vi ikke andet, da vil vi bede Gud i Himmelen om Lykke og Velsignelse over Deres gandske Familie; herpaa vil forvente naadig Bønhørelse. Eders højgrevelig

Excellentzis underdanigste og hørsomme Tjenere. Samtlige Rurop Naboer.

Paa denne velmente Klage indløb der allerede d. 30. April det Svar, at det for at gjøre en Ende paa Striden længe havde været paataenkt, at Peder Pedersen og Peder Jensen skulde træde i Deling med Byens haderslevske Del og have Part i alle Byens Marker, mod at Mandbjerg Mark blev delt mellem alle Lodsejerne. Dette kunde imidlertid ikke ske, førend der var holdt Syn paa Aastedet, og som et foreløbigt Middel til Fredens Gjenoprettelse forbødes det da Peder Pedersen at tage ny Jord under Ploven eller bruge det omstridte Stykke Havreland.¹³⁾

Imidlertid kørte Peder Pedersen træt, og da hans Pengesager var slette, mageskiftede han med Mattes Jensen, en Søn af Jens Nissen, og fik en to Ottings, altsaa halv saa stor, Gaard. De nærmere Omstændigheder ved Handelen kjendes ikke, kun sees det, at Byen har begunstiget dette Magelæg. Peder Pedersen gaar nu ud af Historien. De forfaldne Bygninger blev godt istandsatte af den ny Ejer, og alt gik fremad for denne. Da der var gaaet et Par Aar, sad han godt ved det, og der var bleven lunt inden Døre. Hans Broder Jacob gik som ugift hos ham og hjalp ham med at faa alting i god Gænge.

¹³ Afskrift med paaskreven (tysk) Resolution.

6. Gaardens Brand og Udflytning 1720

Derom haves ingen Dokumenter, men Begivenheden gjengives her efter mundtlig Fortælling af afdøde Niels Rostgaard Evald af Roost. Han var opdragen hos sin Morbroder, Degnen Søren Evald i Brandrup, der var gift med Thomas Jacobsens Datter fra Mandbjerg, saa Niels Rostgaard har jo hørt om Branden af sin Plejemoder. Aar 1720 ved Midsommertid, da Sønderbyen i Rurup brændte, var Mattes Jensen sammen med sin Nabo Laurids Gaarde kjørt til Ribe Marked for at leje Tjenestefolk.¹⁴⁾ I Samtalen paa Vejen til Ribe yttrede Mattes, at nu havde han det saa godt og var næsten færdig med at faa alting i Orden i Peder Pedersens faldefærdige Rønner, han manglede endnu kun et lille Stykke Stenbro at lægge, naar han fik dette til Ende, saa var der ikke mere. Men da han kom hjem, var det anderledes; Gaarden var nedbrændt, og det hele laa i Aske.

Mattes havde jo en ugift Broder Jacob gaaende hos sig, der da var 43 Aar; han var den Dag ene hjemme. Jacob havde hele Tiden Mindelser om, at Gaarden vilde brænde, da han pludselig saa, at Sønderbyen brændte, hvorfor han straks gav sig til at rydde ud hjemme hos sig; men det stredes inden i ham, da det jo var hans menneskelige Pligt at hjælpe dem i Sønderbyen. Han begav sig da paa Vejen vesten om Laurids Gaardes, ad en Sti, som gik paa Dæmningen for den Rurup Dam ligeover til Smedien; han kom midt paa Dæmningen, men turde ikke gaa hjemme fra, løb tilbage for at rydde ud og fik saa alting ud, selv kornet skovlede han ud ad Loftslugen, Mælken bar han ud i Bøtter og Fade. Han gik nu tredie Gang paa Vejen over Dæmningen, og idet han vendte sig om og saa tilbage, kom en brændende Flæskeskinke flyvende fra Sønderbyen og slog ned i Nørregaarden, og den brændte straks. Imidlertid fik han selv alting redet; det sidste han løb ud med, var Kaalpotten, som stod paa Arnen i Skorstenen; saa skred Taget. Men Jacob stod i Folkebevidstheden som en stor Helt.

Nu skulde Gaarden opbygges, men Mattes, som var 55 Aar, havde allerede begyndt at mærke Alderen; han havde kun en Datter Anne, der var 20 Aar, men en god Støtte fik han i sin Broder. Sommeren gik med at skaffe Bygningsmaterialer, faa Sten strøget og brændt, som de selv gjorde, og Tømmer bragt til Veje. Ved det sydvestlige Hjørne af Mandbjerg Skov udsøgte han sig en Byggeplads; der laa han midt i den Særjord, som han havde paa Mandbjerg Mark, og saavidt man kan skjønne har baade Familien og gode Venner tilraadet ham at flytte ud, selv Øvrigheden raadede ham dertil.

Tidlig i Foraaret 1720 blev der begyndt paa Bygningen. Der fortælles om Bygmesteren eller Snedkeren, som han kaldes her paa Egnen, at han ikke var af de snilde; da han fik Bjælkerne udlagt for at tømre Huset, var den ene Bjælke en Alen for kort, eller en Alen kortere end de andre. Snedkeren vidste ikke det Raad, enten at skaffe en anden Bjælke eller ogsaa skarre en Alen til den korte, men han lod det gaa ud over alle de andre Bjælker, idet han skar en Alen fra disse; saa var de lige lange. Men Huset blev en Alen snævrere end Bestemmelsen, og dette er der senere raadet Bod paa idet der er opført et Udsæt (Karnap) baade i Syd og Nord paa 1½ Alen, som staar endnu. Trods det at Mandbjerg havde faaet en ny Ejer, gav det endnu ikke Ro. Sagen var nemlig den, at han ikke blot havde flyttet Gaarden, men ogsaa var i Færd med at bryde Bylavet, holde sit Kvæg for sig selv og gjøre al sin Jord til Særmark. Man levede jo i Fællesskabets Tid, og sligt vilde Naboerne ikke godvilligt finde sig i. Atter gik de derfor i April 1720 til Amtmanden med en ny Klage, der i Modsætning til de tidligere er affattet paa Tysk. At han havde opført sin Gaard paa den fælles Græsning (algemeyne Weyde), stred ikke blot mod en 23. Marts 1717 sluttet og af Amtmanden under 23. Juli bekræftet (ukjendt) Overenskomst, men ogsaa mod Ret og Billighed. Medens han kunde lade sit Kvæg græsse rundt om Gaarden, maatte de lade deres drive frem og tilbage til et saare ubekvemt Sted; herved udskilte han sig fra den fælles Fædrift „og vil fast intet

¹⁴ Efter andres Fortælling var det en Søndag Formiddag, de andre var til Kirke.

Nabofællesskab have med os". De andrager derfor om, at det enten maa paalægges ham „som tilforn at have sin Fædrift og anden vanlig Landsbyfællig med os", eller ogsaa, om at Gaarden med al dens Tilliggende, maa blive overdraget hele Bylavet.

Øvrigheden gav dem for saa vidt Medhold, som Mathis Jensen fik Befaling til enten at afstaa fra ej at lade sit Kvæg græsse sammen med Byhjorden eller ogsaa inden 8 Dage at godtgjøre, hvorledes en slig Særgræsning kunde ske uden Skade for Byen. Men hvad Udflytning angik, stred den ej mod den trufne Aftale og var saa lidet at laste, "at det snarere var at ønske, man overalt i Amtet kunde udskifte Undersaatterne paa den Maade, saaledes at enhver kunde komme til at drive sin Jord paa egen Haand og bo nær derved".

Og de Rurup Mænd kunde takke sig selv for, „at den saakaldte Mandbjerg Mark ej var bleven inddraget under den fælles Byjord (die allgemeine Dorfs-Vertheilung) og Mandbjerg bleven lige med de andre Gaarde i al Byens Land og Slag."

Thi saa kunde de i Fællesskab have ydet den daværende Besidder Peder Pedersen den nødvendige Godtgjørelse i Stedet for at begunstige det Magelæg mellem ham og Mathis Jensen. Nu at fratage denne hans Jord, da han med megen Bekostning havde opført Gaarden, stred mod al „naturlig og verdslig Ret".¹⁵⁾

Et Par Maaneder efter fik han da ogsaa Fæstebrev paa Gaarden, og hermed endte Striden mellem Mandbjerg og Rurup.

¹⁵ Kopi dat. 24. April 1720 med paaskr. Resolution af s. D.

7. Sagn og Fortidsminder

Efter Branden i Sønderbyen blev dennes Gaarde flyttede dels længere imod Syd dels langt i Vest, den vestligste kaldtes Stjertenden. Men Byen vedblev at stagnere Aarhundredet ud; saa kom Udskiftningen omtrent samtidig med Bru- gen af Mergel og Kartoffeldyrkning, og dermed begyndte Forbedringen i Landbruget. Og skjøndt man i Nabobyerne kaldte Bønderne i Rurup for „Træskohæle“, kom dette ikke saa meget af, at de gik i Træsko, som fordi hver Mand lavede Træ- sko. Min Bedste-moders Fader Hans Pedersen lavede saaledes ogsaa Træsko, men han forbød sine egne Døtre at gaa i disse, da han ikke vilde have deres Fødder ødelagt. Da gamle Hans Andersen, Hans Krügers Bedstefader, kom til Rurup, var han efter den Tid en Fremskridtsmand og mere Landmand end sine Naboer; han sagde da ogsaa, at han regnede ikke disse Huggehus-Bønder. Aarsagen til denne ud- viklede Husflid var jo ikke blot, at det var knap med Penge, saa enhver maatte lave sine Redskaber, men ogsaa at enhver havde Skov.

De Gamles Fortælling om, at de kunde kjøre med en Brud fra Rurup og til Brande- rup Kirke, uden at Solen kunde komme til at skinne paa hende, tør jo ikke tages helt bogstaveligt, men at Branderup Sogn før har været mestendels Skov, er utvivlsomt; de forskellige Navne paa Markerne viser det tydeligt, som f. Eks. Bøjskov, Svins- hauge, Kokhauge, Hjortlund, Vikjær, Kraulund, næsten nu alt ren Mark, hvor man maa søge for at finde en Busk.

Den gamle Vej, der i Middelalderen har gaaet fra Ribe til Slesvig, gik over Spandet Bjerger, Allerup og Rurup Enge, hvor der før var tydelige Spor; derfra førte den umiddelbart forbi Mandbjerg over en Bakke østlig paa Marken Sandsbjerg og igjennem „Øllekonens Dal“ og videre ad Sydøst. I „Øllekonens Dal“ var der en Kro, og der findes endnu midt paa Heden en gammel, temmelig dyb Brønd.

Hvorfra Navnet Mandbjerg stammer, er vel tvivlsomt. Selve Bjerget er kun en pæn lille Bakke med en gandske fortryl- lende Udsigt, hvorpaa der indtil rigelig Midten af forrige Aarhundrede laa en betydelig Kæmpehøj, som Vejvæsenet

siden ødelagde for at faa Materiale til Vejene. Det synes, som om den med sine Ottingers Særjord i ældre Tid har været en selvstændig samlet Ejendom. Lidt norden for Gaarden i det sydvestlige Hjørne af Skoven er der nemlig en Plet, der hedder Hussted, og her har temmelig sikkert ligget en Bygning. Her, hvor der er stor Skov, var der for Aar lav siden tyde-lige Spor af Agerfurer, og tæt derved er der fundet Murstensbrokker, ligesom der ogsaa fandtes Rester af en gammel Brønd sat af Kampesten. Har det været en selv-stændig Bondegaard, saa maa beboerne i de urolige Tider i Slutningen af Middel-alderen have foretrukket at flytte ind til Byen. Et gammelt Tingsvinde fra 1545 beretter nemlig, at Tirsdag næst for Margrethe Dag (7. Juli), stod Jon Mogensen fra Mosvraa paa Tinge, som Foged for Fru Sidsel paa Sæbo og forlangte tredje Part af al Mand- bjerg Skov, Mark, Eng, Kjær, Forte og Fællig til Fordel for Fru Sidsels Tjener Jeb Jensen i Rurup¹⁶). Bygningerne har altsaa den Gang været nedbrudte. og Marken udskiftet til to Gaarde, en Firottings og en Toottings og rykket ind i Læ af Byen i de urolige Tider. Denne sidste Toottings Gaard laa sydligst i Østergade i Rurup og beboe- des omkring 1700 af Sannemand Peder Jensen, som er nævnet flere Gange i det foregaaende. De to Gaarde blev siden omkring 1800 samlede ved Giftermaal.

Der fortælles i det foran aftrykte Tingsvidne fra 1701, at Movrids Pødebusk havde Jagten paa Rurup Mark, men paa Mandbjerg Mark maatte han ikke jage, derfor blev Diget kastet. Der var to Diger, et ved den vestre Side af Marken imod Rurup og et ved østre Side imod Gestrup. De gik begge fra Friskjær Bæk til Nøraa ved Musvang. Det var ikke et almindeligt Dige, udvendig var der en Grøft 6 Alen bred og 4 Alen dyb, og al den Jord var kastet ind til Mandbjergsiden, hvorved der dannedes en Vold 6 Alen bred og 4 Alen høj. Hvert Dige havde en Længde af rigelig 3 Kilometer, det hele altsaa næsten 1 Mil. En slem Landeplage var i sin Tid Ulvene, og Regjeringen udsatte Belønninger for at

¹⁶ Stemann, Recht's u. Gerichtsverf. im 17. Jahrh. S. 156.

dræbe dem. Ifølge en Forordning af 1737 blev der udlovet en Betaling paa Amtsstuen af 6 Rigsdaler cour. for hver Ulv og 2 Rigsdaler for hver Unge; det hjalp en Del.

Men i 1763, fortæller Rohde ¹⁷⁾, var det atter helt galt især i Skovegnene. De søgte Hestene baade for den Ridende og Kjørende, var saa frække, at de søgte ind i Vaabenhusene ved Kirkerne, ja strejfede endog ind i Kolding By, hvor man dræbte flere.

Foruden at skyde dem lavede man ogsaa Fangehuller „Ulvegrave“; hvor der var Lerundergrund, gravedes et temmelig stort rundt Hul saa dybt, at Ulvene ikke kunde springe op deraf. Der blev sat en Pæl i Midten, hvorpaa hængtes et Aadsel; naar Ulvene saa sprang ned paa Aadselet, kunde de ikke komme op igjen, men maatte blive dernede. Saadan en Ulvegrav var der paa Mandbjerg Mark syd for Østerskoven; Resterne var synlige endnu for 30 Aar siden. Der fortælles om denne Ulvegrav, at engang havde der været Gilde i Rurup, hvortil de havde en Spillemand fra Gestrup. Hen paa Natten, da Gildet var forbi, gik han hjem med sin Fiolin, men da det var temmelig mørkt, gik han vild og dumpede saa ned i Ulvegraven, hvor der var 2 Ulve, der, da Forskrækkelsen var ovre, vilde anfælde ham. I Nøden gav han sig til at spille paa sin Fiolin, og Ulvene holdt sig nu i Ro. Men det sled paa Strengene, og da op paa Formiddagen de Søgende fandt Spillemanden i dette Selskab, havde han kun en Streng tilbage. Paa Mandbjerg, fortælles der, havde de en gammel Hoppe, der altid kunde tumle Ulven. Engang, den gik hildet, huggede den Ulven under med Forbenene, og Hoppen havde Hilden over Ulven og holdt den dermed til Jorden. Ulven gnavede vel i Forbenene, men Hoppen holdt Ulven, indtil der kom Folk og skød den.

En anden Gang kom 2 Ulve og løb efter Skoven, de greb saa en Plag af Laurids Gaardes i Engen ved en Bro, der kaldes Fæbro. Plagen gik fast i den dynkede Eng, saa Ulvene aad Benet af den.

Hyrden havde et bestemt Signal at give, naar der kom Ulve, for at Bymændene kunde komme at skyde dem.

Der blev i Slesvig fra Regjeringens Side gjort mere for at bevare Landets Skovrigdom end i de andre Provinser.

Ingen Bonde maatte nemlig efter Forordn. af 1737 gifte sig, førend han havde plantet 10 Egetræer eller 15 Bøgetræer og bragt disse i Blad eller betalt Mulkt, 1 Rigsdaler for hver Eg og 2 Mark courant for hver Bøg. Ingen Præst maatte her under en Mulkt af 4 Rigsdaler cour. sammenvie et Par Folk, førend han havde set en Attest om, at Brudgommen havde plantet benævnte Tal, og at de havde skudt tre Gange Blade. Man skulde derfor have ventet at se Træer i Millioner, men det gik med denne Forordning som med de fleste andre: Læst for Retten og henlagt.

Først var det paalagt Skovriderne at have Opsigt med denne Plantning. Siden blev det Amtshuset, og herfra udstedtes nu Pøde-Sedlerne eller Attesterne af Amtmandens Fuldmægtig. Deres Lydende var gjerne saaledes: Endskjøndt Jesper Hansen ikke har opfyldt Forordningen med at plante sine Træer, saa har han i Dag ved det kongel. Amtshus lovet, at det skal ske, og dertil bragt Kautionister Mikkel Mortensen og Morten Mikkelsen, saa vedkommende Pastor i dette Stykke uhindret kan kopulere ham.

Hvis denne Forordning var bleven overholdt fra dens Begyndelse, siger den landøkonomiske Forfatter Præsten J. A. Dyssel¹⁸⁾, saa vilde der i et stort Sogn været plantet over 10,000 Træer. Dette havde unægtelig været for meget, og „den Projektmager, som indskød Kong Christian den Sjette at udgive bemelte Forordning, maa have været en selvklog Nar, og ligesaa bliver den, som vil tale om dens Efterlevelse.“

I Mandbjerg Skov blev der til dette Brug indkastet en lille Løkke paa 3 Tdr. Land, hvoraf 1 Td. Land blev tilplantet med Bøge, der til Dels har staaet indtil Slutningen af sidste Aarhundrede. Hver Bøg var nu paa en 4 Læs Træ.

En Mand i Branderup, der boede paa den Gaard ved Vejen nordpaa, hvor Kroen var, skulde giftes. Han gik saa først til Skovs for at plante, tog med sig hjem en Bøg med to kløftede Grene og plantede den ved sin Brønd for at kunne benytte

¹⁷⁾ Haderslev Amts Beskrivelse S. XI og 26.

¹⁸⁾ Forsøg til en Indenlandsrejse 1774. S. 21-23.

den som Brøndstøtte, naar den voksede til; man brugte jo i forrige Tider at trække Vandet af Brønden med en Vippe. Den har gjort Tjeneste i over 100 Aar og staar endnu med sin store Krone og sit smukke

8. Mandbjerg

Efter Fortidens gjældende Love maatte ingen Familiebolig nedlægges eller nyopbygges, men nok flyttes.

Vi saa, at Peder Pedersen havde 20 Fag Stuehus; dette var for meget til en Bondegaard, men Forklaringen er, at der var en Lejevaaning, og denne blev nu flyttet med til Mandbjerg og opbygget nordlig i Gaarden. Som Lejefolk boede der Aarhundredet ud den samme Familie, og Biskop Martensens Fader blev født der.

Mattes sad nu paa Mandbjerg som Skov-foged og Kirkeværge, nogenlunde eneherkende paa sin nyopbyggede Gaard i Fred. Og saavidt man kan skjønne, bestod Familien af ham selv og hans Moder Maren Jenses, en ugift Broder Jacob, og saa hans unge Datter Ann', der i 1721 blev gift med Ungkarl Marten Pedersen fra Fausbøl i Uge Sogn; han var dengang 24 Aar og Bruden 22.

Hvorledes fandt de to hinanden?

Kirkebogen hjælper lidt paa Gled. Den fortæller, at 1719 blev Rasmus Hansen fra Uge gift med Ellen Pedersdatter fra Fausbøl i Branderup Kirke. Rasmus og Ellen havde en Gaard i Branderup, og Aaret efter fik de en Søn døbt, Peder. Marten og

Løv. Vel er den falden for Aldersgrænsen fra den aktive Tjeneste, men den nyder en rolig og smuk Alderdom og staar som et næsten tohundredaarigt Minde om svundne og forandrede Tider.

Ellen er Sødskende og Børn af Peder Nissen og Lene Pers i Fausbøl. Begge disse gamle Forældre flyttede siden herover; de døde 1735 og 39 og ligger begge begravede paa Branderup Kirkegaard i den Mandbjerg Begravelse. Lejligheden til Bekjendtskabet maa da søges ved Bryllup eller Barsel i Branderup, og Marten kan jo ogsaa have opholdt sig en Tid hos sin Søster.

Marten var nu paa Mandbjerg, men fik først Fæste paa Gaarden 1734; da gamle Mattes døde 1736, blev han desuden Kirkeværge og Skovfoged ligesom sin Svigerfader. Med disse Embeder fulgte ikke videre Indtægter, men nok forskellige Rettigheder. Gaarden var fri for at gjøre Ægter og havde Frihed til at brænde Brændevin, ligesom ogsaa Skov-fogden havde Vaaben. Af disse er endnu to gamle Klinger i min Besiddelse.

Marten og Ann' blev i deres Ægteskab velsignet med 6 Pigebørn, hvoraf de to næstsidste døde omtrent samtidig med gamle Mattes 1736 som Børn paa 4 og 7 Aar. Der var nu 4 Døttre tilbage, der alle blev gifte.

9. Thomas Jakobsen paa Mandbjerg

Den ældste Datter Ann' Malene blev 1744 gift med en ung Karl fra Toftlund, hvis Fader havde haft, en sørgelig Skjæbne. Jacob Thomsen hed han, og Kirkebogen fortæller, at paa tredie Paaskedag 1729 flyttede han Tøj med de andre fra Povl Skomager til Østerlinnet, "og blev beskænket med de andre i Gram. Og da Per Musvangs, Hyrde kjørte for ham hjem, kom han død hjem med ham, og vidste de (det) ej engang". Uden Ligprædiken blev han da begravet den Søndag, der skulde have været lyst første Gang for ham i hans andet Ægteskab med en Enke, Maren Pers fra Rurup; hans Gaard blev solgt, og hans eneste Barn Sønnen Thomas, der da var 7

Aar gammel, blev opdraget blandt Fremmede. Efter sit Giftermaal med Ann' Malene var han 10 Aar paa Mandbjerg, før han egentlig overtog Gaarden, hvilket skete 1754 paa følgende Betingelser: Han overtog den med Gods og Gjæld, samt al udvendig og indvendig Besætning imod at udbetale til de andre 3 af hans Hustrus Søstre hver 450 Mark cour. samt en forsvarelig Kiste og Seng med alt Tilbehør.

Selv forbeholdt Marten sig frit Ophold paa Gaarden med forsvarelige Klæder og Føde samt Vogn til Kirke og Slægtninge, eller hvor han vil rejse, dertil aarlig 50 Mark cour. og Halvdelen af Indtægterne af

de ved Gaarden staaende BiStokke. Han døde dog alt 1762.

Der fortælles, at de den Tid paa Mandbjerg havde en Mængde Bistader, som den Gang var i Halmkuber og de vilde blive ved med at formere dem, indtil de kunde naa at faa 100 Bistader tilsat til Vinter. Saa et Aar naaede de 99, der var vinterfærdige, men denne Vinter døde de næsten alle; saa maatte de igjen begynde paa bar Bund.

Thomas blev ligesom sine Formænd Kirke-værge og Skovfoged. Han kunde skrive, og skrev som han talte, det er som man hører en gammel Mand. Bogstaveringen er helt tilfældig, saa man maa gjætte sig til en Del. Han har efterladt sig en Tegnebog, hvori findes alt muligt, mest dog hans Regnskab som Kirkeværge over Tiende, samt Udgifter for Kirken, dernæst hvad han har avlet, og hvad Kornet giver af Traven; desuden hans Mellemregning med Haandværkerfolk og Tjenestefolk og en Del Husraad, alt imellem hinanden. Man havde den Tid faa Læger og ingen Dyr læger, saa man maatte hjælpe sig selv og bruge de Midler, man vidste eller fik hos Naboerne, men sikkert hos Smeden. Efter Thomas'es Tegnebog følger nogle af disse naive Midler:

„For Kvæget som har Tader: Laur Olie, Specer Olie, for 1 Skilling af hver, smør Tader dermed.

10. Da Skoven kjøbtes

Den forældede Indretning, at Regjeringen ejede Træerne og havde Indtægten deraf, medens Bonden havde Græsningsretten i Skoven, var daarlig for begge Parter, men daarligst for Staten, der i Grunden ingen Indtægter fik. Det tiltagende Kreaturhold ødelagde nemlig Træbestanden aldeles, saa hvor dette Forhold vedblev, blev Skoven omsider til Krat og Busk. Dette indsaa Regjeringen ogsaa, og den 13. Juni 1787 udstedtes en Resolution,

600 unge Ege	270	Rigsdaler	cour.
500 do. Bøge.....	250	"	"
350 halvudgaaet Træer.	90	"	"
400 Favne Fagot Træ....	200	"	"
250 Læs mindre Træ....	83	"	16 Skilling
120 do	30	"	
210 do. Vragstræ	37	"	

For lam Best at smøre med: Terpentinsolie, Teglstensolie, Peterolie, Specerolie, for 1 Skilling af hver Slags.

For Ve under hel Skind: Peterolie, Specerolie, Hjorttak Spiritus for 1 Skilling af hver. For Blodet som ikke vil stils paa Mennesker: Tag et ung gøre Æg, lad hviden Del af det løbe, fyld Ægget igjen med Blod af det, som løber af Mennesker eller Kvæg. Som er prøbet 1770".

Endnu en lille Bemærkning af den gamle Bog:

„1762 den 6. Januar Kl. 5 om Aftenen kom der Tyve og stjal en 3-aarig Hoppe ud af Stalden, min egen Søren kom og køes dem fra et. Den 8. Januar kom de igjen og korn ikke ind; saa holdt de still til d. 18. Fbr., saa kom de igjen om Aftenen Kl. 7 og tog en Stud. Vor Herre køes dem fra begge Dele. Den 19., 20., 21. og 22. kom de i Træk".

En Sommer noget efter, saa fortælles der, kom der en Karl forklædt i Kvindeklæder og stjal 2 Heste fra dem paa Mandbjerg. De gik i Engen norden for Skoven; han førte dem til Føhr hvor han solgte dem.

hvor den tilbød saadanne Skoves Overdragelse til Ejendom med hele Træbestanden paa gunstige Betingelser: Alle Træer taltes og taxeredes, af den udkomne Sum gav Regjeringen strax Afkald paa en Tredjedel, medens Resten betaltes i 4 aarlige Terminer. Thomas Jakobsen og Hans Pedersen androg nu paa Taxation; denne udførtes af Skovrideren og Husfoged Outzen i Roost og gav følgende Resultat:

106 do. Ris	4	"	20	"
I alt	964	Rigsdaler	36	Skilling cour.

Da der forlods fragik en Trediedel, skulde de altsaa betale 643 Rdlr. 8 Sk., og efter Samraad, og da, en Del Betænkelighed var overvundne, kom de begge til det Resultat, at de helst maatte afslutte Handelen. Det var navnlig Hans Pedersen, der afgjorde Sagen med den Bemærkning,

at „æ Dønd“, en Eng inde i Skoven, i Grunden var alle Pengene værd. De begyndte strax med Afbetalingen, som aarlig var 160 Rigsdaler 38 Skilling, og siden lod de Skoven fredlyse gjennem Amtshuset paa Kirkestævne i Arrild, Branderup, Toftlund og Agerskov Kirke.

11. Om Marten Thomsen

En Søn af Sandemand Hans Pedersen i Rurup, hvis Navn var Hans Pedersen Hansen, der var Marten Thomsens Fætter, var bleven gift med Marie, en Datter af Las Lauridsen, og fik med hende en Gaard i Østergaden i Rurup.

Efter 2 Aars Forløb blev Marie Enke; da hun var ung og smuk, havde Gaard med alt, Kedel og Kar, saa var hun nu en søgt Vare. Hun blev først forlovet med sin afdøde Mands Fætter, Marten fra Mandbjerg. Han var stor og stærk, men ikke smuk samt et noget indesluttet og tungsindigt Menneske. Nu var der en ung, smuk og livlig lille Karl i Gestrup, Hans Andersen, der var 5 Aar yngre end Marten; han gaar nu ind imellem Bark og Træ og forlover sig ogsaa med Marie. Det værste var dog, at han havde en Kjæreste i Toftlund, saa nu skulde han se at blive hende løs, men Hans Andersen var klog og vidste, at han nok kunde klare dette Spørgsmaal. De havde gjort den Aftale, at de vilde træffe hinanden første Pindse dag ved Gudstjenesten i Toftlund Kirke og siden følges ad til Gestrup, hvor de vilde besøge hans Forældre. Hans Andersen kom lidt tidlig og stod og ventede norden for Kirken; han saa saa, at Kjæresten kom fra Byen op imod Kirken ganske alene. Da hun

nu kom sammen med Hans, spurgte han hende: Hvad var det for en Karl, som du fulgtes med herop? Hun svarede: Jeg fulgtes ingen med, lille gode Hans, jeg kom ganske alene. Nu gav Hans sig til at blive vred og sagde: Jo, jeg saa med mine egne øjne, at du fulgtes med en Karl, og da du nu lyver for mig, saa maa dette Kjæresteri have en Ende, og saa skiltes de ad. Nu var Hans Andersen jo fri fra denne Side, og han fik det let klaret med den unge Enke i Rurup. Marten fik sig en Kurv, og Hans Andersen og Marie holdt Bryllup den 13. Februar 1789. Men Marten var vred, han ladede sin Bøsse og gik paa Bryllupsdagen til Friskjær Skov for at skyde Hans Andersen, naar han kom i Brudeskaren, saa hvis Martens Broder ikke var kommen tidsnok til Friskjær for at forhindre det, var Hans bleven skudt og Marten dømt som Draabsmand.

Den Tid Marten var forlovet med Marie, var det Mening, at han saa skulde flytte over til hende og overtage Gaarden.

Nu kom dertil, at hans Broder Nis skulde være Soldat, men han kunde blive fri, naar han blev Ejendomsbesidder; det blev derfor afgjort i Familien paa Mandbjerg, at Nis straks skulde have Kontrakt paa Gaarden imod at udbetale:

til Marten for Afståelsen	200	Mark og i Arv 700-900	Mark.
Jacob i Arv	750	"	
Anna og Ann' Marie hver 325..	650	"	
Met Marie og Ellen hver 350...	700	"	
			Ialt 3000 Mark.

Desforuden skulde alle 4 Søstre have et forsvarligt Udstyr, og saa længe de var ugifte Ophold i Hjemmet: frit Værelse med Ild og Lys samt fælles Seng. Nis skulde

overtage Gaarden med fuld Besætning, baade udvendig og indvendig, kun forbeholdt gamle Thomas sig Halvdelen af Bistaderne.

Endvidere skulde Nis give sine Forældre en forsvarlig Aftægt, enten kunde de blive i de gamle Værelser og gaa paa Mad og Maal samt faa de fornødne Klæder, eller saa snart de ønskede det, faa indrettet Aftægtsværelser og da faa leveret alt, hvad de behøvede. Og hvis de ønskede at flytte til en anden af deres Børn, skulde Nis betale dem aarlig 150 Mark. Da de to at Døtrene havde været flere Aar fra Gaarden og derfor ikke været saa meget til Nytte, fik de 25 Mark mindre i Medgift.

Der fortælles om Marten, at han var stor, stærk, behændig og snarraadig. En Morgen tidlig, da de kjørte Gjødning, kom Pigerne løbende ind og raabte: Nu løb de røde Heste. Matten laa i Sengen i et Par Læder-Underbukser, han springer ud af Sengen uden at faa andet Tøj paa, ud i Stalden, tager Hingsten, op paa den og

12. Nis og Aabel

Skjøndt Nis overtog Gaarden, blev han alligevel ikke fri for Soldat, han maatte ind en kort Tid, men blev omsider efter flere Ansøgninger fri for Soldateriet.

Han skulde nu se sig om efter en Kone, men de Gamle var kommen ham i For-købet, de var bleven enige for længere Tid siden med Hans Pedersen og Hustru i Rurup paa den Gaard, der havde Tredjedelen af Mandbjerg Mark, ja der siges, at allerede da de i Fællesskab købte Skoven, var det bleven nævnt, at det var den mest passende Ordning, at det hele kom sammen, og at dette jo kunde ske, naar Nis blev gift med deres ældste Datter Aabel.

De holdt stort Bryllup 1799; i Bryllups-gave kom der en Mængde Sølvskeer, som endnu er i Familiens Eje.

I Anledning af Brylluppet plantede Nis, tro imod Traditionen, rigtignok ikke Eg og Bøg, men et betydeligt Antal almindelig Fyr; de voksede godt og blev baade høje og svære, og i dem byggede skiftevis den sorte Stork og Ravnene Rede, saaledes at de aldrig havde Rede samtidig. Af disse Træer stod en hel Del i hele 100 Aar, og

afsted østpaa bag efter de røde og indhenter dem et langt Stykke østen for Gaarden. Men nu, da hans Kjæreste slog ham fejl, og den yngste Broder havde faaet Gaarden, blev han tungsindig, gik og grublede og var aldrig tilfreds. Saa rejste han over til sin Moster i Kolsnap. Der blev han i Foraaret 1794 gift med Pigen Malene Johansdatter og fik en mindre Gaard, men lykkelig gift var han ikke, og mere og mere ulykkelig blev han; han længtes efter Mandbjerg og gik hver Dag op paa Fjellum-høj, hvorfra han kunde se hjem. Han døde af Længsel i Efteraaret 1795, efter at han kun havde været gift i halvandet Aar.

Enken levede i mange Aar efter, men uden nogen Omgang eller Forbindelse med Mandbjerg. Min Moder har fortalt mig, at hun flere Gange havde bedt min Fader om at tage med hende til Kolsnap for at besøge Enken, men det blev aldrig til noget.

Stammens Omkreds var da i MandsHøjde over 4 Alen.

Gaarden, som Aabel medbragte, havde tilhørt denne Slægt i umindelige Tider. Den første Ejer, som bestemt kan paavises, var Sandemand Peter Jensen, der er nævnt foran i Fortællingen om Per Persen; han ejede Gaarden 1669. Og Gaarden gik saa i Arv Slægt efter Slægt til Hans Pedersen, der 1771 var bleven gift med Mette Jevsdatter af Branderup.

Den skulde nu nedbrydes, og til gamle Hans Pedersen og Mette blev der ved Tilbygning indrettet Aftægtsværelser paa Mandbjerg; alt dette skete i Sommeren 1802. Men Hans Pedersen kom ikke til at flytte, han døde i sin gamle Rede i September 1802. Enken flyttede da til Mandbjerg og levede der, til hun døde i Juni 1815, 73 Aar gammel. Af de gamle Bygninger i Rurup blev der bygget et langt Lejehus sydvest for Mandbjerg, der kaldtes Lille Mandbjerg.

13. Slægtnavne

Indtil Slutningen af det attende Aarhundrede var det kun undtagelsesvis, at der var faste Slægtnavne i Brug; i hele Branderup Sogn var der saaledes kun 3 á 4, deriblandt Gaarde, som især i Rurup er et meget gammelt Slægtsnavn. Ellers levede man paa den ældgamle Skik, at Sønnen fik Faderens Daabsnavn med tilføjet -sen, saaledes at Hans Pedersen skiftede med Peder Hansen; ja i Rurup var der paa engang endog 3 Gaardmænd med Navnet Hans Pedersen. Da der herved let kom Forvexlinger, blev det mod Slutningen af Århundredet fra oven paalagt Præsterne at opmuntre Folk til at tage Slægtnavne, samt være dem behjælpelige med Valget, Bogstaveringen o. s. v. Hvor Folk, som her i Tørninglen, havde dansk uddannede Præster, blev det nogenlunde ordentlige Navne, der blev taget; i Regeln Navnet paa den By eller Gaard, hvorfra en af Forfædrene var kommen. I Agerskov Sogn er der dog ogsaa flere Familier, der har taget Slægtnavne efter forhenværende Præster

14. Aabel og Hans Rossen

Med Udskiftningen begyndte en ny Tid for Bondestanden, der nu i flere Hundrede Aar havde drevet Jorden i Fællesskab, i Grunden paa selvsamme Maade helt siden Valdemarernes Tid. Alt havde været ensformigt og stillestaaende; det meste af Bymarken henlaa i Hede, Krat og lidt grøn Fællede, og aldrig var der Tale om Forandring eller Fremskridt. Men nu kom der frisk Luft, og to Ting satte yderligere Bevægelsen i Gang, det var Kartoffeldyrkningen og især Brugen af Mergel, to vældige Løftestænger til et forbedret Agerbrug.

Nis arbejdede for Alvor og begyndte at faa Gaarden i Stil, men allerbedst som han havde godt fat, døde han i Marts 1806. Nu sad Aabel Enke med to faderløse Børn, Thomas paa 6 Aar og Magdalene paa 3, saa hun maatte drive Gaarden med fremmede Karle; den ene af Lejehusmændene passede Skoven, bestemte, hvad der skulde hugges og udluftes og stod for Træhandelen. Imidlertid kom en Ungkarl fra Rurup, Hans Rossen, til at tjene paa Mand-

som SnelRiese, Grønvald, Rejmer, Aagaard. Familierne i Rurup optog bl.a. Navnene Gaarde, Hørlyk, Rolskov, Arnum, Bække, Vidding, Refslund og Fausbøl, men med Tidens sædvanlige Foragt for konsekvent Retskrivning er dette sidste indført i Kirkebogen med 3 afvigende Former.

Pastor Krøyer skriver i 1793 Fausbølle, H. P. Barfod, Faderen til Frederik Barfod, der kom hertil 1796 og er berømt for sin Ordenssands og Dygtighed, brugte i Kirkebogen Stavemaaden Fausbøll (1800) og Favesbol (1805). Noget af det første, Børnene lærte i Skolen, var at skrive deres Navn. Da der den Tid i Rurup var en noget tysk tildannet Skolemester, der havde Lyst til at pynte paa Navne, saa fremkom disse meningsløse Uhyrer som Horlück, Rolschau og Fausbul. Paa den Maade fik Folk deres gode danske Navne forvanskede, uden at de selv vidste deraf, da Vedkommende altid paastod, at saaledes stod det i Kirkebogen, som de dog selv aldrig havde set.

bjerg; han og Enken blev gode Venner, og det endte med, at de blev gifte 1814.

Forinden blev der gjort Skifte paa Mandbjerg. De 6 Ottinger Fæstegrund tilkom Thomas forlods som Fæste-Arving. Derimod blev den ene Ejendoms Otting, alle Husbygninger, Stendiger, Brønde og hele Besætningen, baade ud- og indvendig, taxeret. Tilstede var Herredsfogden, Tingskriveren, 3 Sandemænd, 5 Formyndere for Enken og Børnene, samt Retsbudet og 2 Pantemænd; det gav store Retsomkostninger og tog megen Tid, og alle disse levede stort paa Mandbjerg i 4 Dage. Det hele gav kun en lille Sum, da det var sløje Tider med smaa Priser, saa hvad der blev til Deling, blev kun 3368 Rigsdaler, hvoraf Enken fik 2/5, Sønnen 2/5 og Datteren 1/5 ¹⁹⁾.

¹⁹⁾ Som Prøver kan anføres: 1 Otting fri Bondejord takseredes til 250 Rdlr. 115 Fag Husbygninger til 1118 Rdlr. Et nyt Ege-Skatol, som Iver Snedker i Gestrup med sin Svend brugte 3 Maaneder til at lave, 14 Rdlr. 1 Følhoppe med Føl 30 Rdlr., 1 Ko 10 Rdlr., 3

Der var daarlige Tider i Landet, og endnu værre blev det, da Misvæxt kom til. I Aaret 1819 frøs Rugen nemlig bort paa de sandede Marker her i Nordslesvig. Efter en klar Solskinsdag i sidste Halvdel af Juni Maaned, da den stod med fulde Dræ, blev det en taagefuld og kold Nat med haard Frost, saa Rughøsten blev aldeles tilintetgjort; paa Markerne stod der kun lidt bart Straa. Regjeringen imødekom de Ulykkelige med et rentefrit Laan i 3 Aar, men paa den Betingelse, at samtlige Laantagere i en By skulde være solidarisk ansvarlige for dets Tilbagebetaling. Men Tiden blev endnu ringere, og da den Tid kom, da der skulde betales, havde de Fleste ingen Penge. I Nørre-Hostrup i Aabenraa Amt var der 6 Bønder, som havde laant, men de 5 gik fallit og kunde intet betale, den 6., ved Navn Hans Hansen Ernst, maatte betale for dem alle, og paa Auktionen kjøbte han 1822 alle fem Gaarde for en Bagatel. Da Ejendommene nogle Aar efter steg i Pris, solgte han Gaardene med betydelig Fordel. Gaarden Lønholm i Hellevad Sogn gik fallit. Retsomkostninger, Bankhæftelsen og de

kgf. Skatter beløb sig til 200 Rigsdaler; ved Auktionen blev Gaarden tilbudt for denne Sum, men Ingen vilde byde. Der blev saa ansat en ny Auktion, Bankhæftelsen og Skatterne maatte slettes, og nu blev der budt 50 Rdl., hvorfor den blev solgt; denne Sum var ikke nok til at dække Retsomkostningerne.

Paa Mandbjerg døde Aabel 1816; saa maatte der igjen optages Inventarie og foretages Taxation for at udfinde hendes Efterladenskab og faa dette delt mellem Arvingerne. Da Tiden endnu var slettere, blev det ikke store Summer. Hans Rossen fik Halvdelen, 347 Rdlr., og fremtidig Andel i Udbyttet af Skoven, som jo dog gav Noget hvert Aar. Han blev paa Gaarden SætteAaringer ud og et Par Aar til, og kjøbte saa 1825 Kjærgaard, en 4 Ottings Gaard ved Rurup for 1000 Rdlr. Der blev han endnu 2 Gange gift og fik 3 Sønner, hvoraf den ene, Nis Rossen i Gestrup, lever endnu. Selv døde han 1838.

15. Søren Hegelund Evald og hans Tilvirkning af Alterlys

Se note ²⁰) vedrørende tilvirkning af alterlys.

Frederik Petersen Evald var Degn i Branderup i 40 Aar og boede i den gamle Degnebolig syd for den nuværende gamle Skole, indtil han døde 1792, 84 Aar gammel. Han havde 3 Sønner, af hvilke Søren Hegelund Evald, f. 1752, g. 1783 med Ann' Mari fra Mandbjerg, blev sin Faders Efterfølger i Kaldet.

Det var Skik og Brug helt ned til denne Tid, at naar velstillede ældre Folk, især Mænd, døde, blev der skjænket mindst 2, undertiden 4 Lys til Kirken. Ved Ligfølget blev disse Lys førte til Kirken af to af de nærmeste Naboer, der kjørte paa en Vogn foran Ligvognen. Paa Lyset sad der et lakeret smukt dekoreret ovalt Skjold, ofte med forgyldte symbolske Billeder udenom Navnet, som stod i Midten med en kort Personalia; det Hele var omvunden med et langt sort Flor. Denne smukke Skik, der gav en højtidelig Stemning ved en Ligbegængelse, er jo en Overlevering fra den katolske Tid, da man gav Voxlys til et bestemt Alter og hensatte store Summer eller Jordegods, for at der til evig Tid kunde brænde Lys og læses Messer til Frelse for de Afdødes Sjæle.

Disse Lys blev for den største Part af Nordslesvig lavede af Degnen i Branderup Søren Hegelund Evald som en Slags Husflid, og han havde en god Indtægt af dem, da et Par Voxlys paa 6 Pund pr. Styk kostede 10 Rigsdaler cour. eller 36 Mark. Fremgangsmaaden var følgende: Rigelig 12 Pund Vox blev smeltet i en Kedel og blev saa hældt i 12 almindelige Stentallerkener, der i Forvejen fugtedes med en lille Smule koldt Vand, for at Voxet kunde slippe, hvorefter de henstilledes for at afkjøles. Imidlertid var der gjort en stor Ild

i Hjørnet af den aabne Skorsten i Vaske-rummet eller Bagerrummet. Uden om denne Ild blev Tallerkenerne stillede paa Højkant med Voxet vendt imod Ilden og støttede bagfra af nogle opstillede Brædder. En Pige blev nu sat til at dreje dem, saaledes at Voxet blev ens blødt overalt, det maatte ikke smelte, men kun blive blødt. Degnen sad alt imens med en Kniv og skrabede alt det bløde af hver Tallerken og samlede omsider en Klump saa stor som en Næve. Bag ved ham sad 2 Karle; nu gav han Klumpen til den ene, og denne blev ved at ælte det og bearbejde det med Hænderne for at holde det blødt. Saa tog Degnen igjen en Tallerken, skrabede, Voxet løs og gav det til den anden Karl.

Saaledes blev de ved, indtil de havde haft fat paa alle 12 Tallerkener. Naar første Omgang var ovre, begyndte de forfra og blev ved, til alle Fadene var tomme, saaledes at hver af de to Karle nu havde 6 Pund at arbejde med, hvad der var et overordentlig strengt Arbejde. Saa tog Degnen Voxet fra den ene Karl, rullede det paa et rent Bord, saa tykt og saa langt, som Lyset skulde være; i den nedre Ende satte han en 6 Tommer lang, tilspidset Pind for at faa Hul til Tappen i Lysestagen og skar med en Kniv langs hele Lyset en Ridse indtil Midten, deri lagdes Vægen, en fingertyk Bomuldsvæge, der var lidt voxet og skulde ligge bestemt i Midten.

Aabningen blev saa sammenklemt og rullet igjen paa Bordet, indtil alting var tæt. Naar Lysene var blevne kolde og stive, glattede og pudsede Degnen dem med en Kniv, som han stadig varmede, indtil de var aldeles runde, glatte og blanke. Siden blev Pinden taget ud af Enden og et Par smukke Stempler trykkede paa Siden. I velhavende Sogne gav det mange flere Lys, end der kunde brændes; naar der var flere end 4, tog Degnen dem, der var mest opbrændte, og fik saa en god Indtægt ved at sælge Voxet. Siden, da der kom en ny Degn til Branderup, støbte han dem i en Form, men de var ikke saa gode; de var lettere og vilde løbe, hvad de andre ikke gjorde.

²⁰ Efterstaaende er mig fortalt og meddelt af Gaardejer Peder Kjær i Branderup, der i flere Aar havde Ophold hos Niels Rostgaard i Roost, som blev Hovedarvingen efter Degnefolkene i Branderup og ogsaa arvede Kunsten at lave Alterlys. Den Tid, ved Midten af forrige Aarhundrede, lavedes der endnu en betydelig Mængde, og Peder Kjær var altid med, han var den ene af dem, der havde det strænge Arbejde.

16. Oplysningens Tidsalder

Som det gik i Landbruget, gik det ogsaa paa andre Omraader; der blev nu for Alvor taget fat paa Almuens Oplysning. De unge Præster, som kom begejstrede for denne Sag, prædikede om gode Gjerninger, om Dyden og praktiske Leveregler, om Spar-sommelighed, Flid, forbedret Landbrug, ja endogsaa Opmuntringer til Kartoffeldyrkning blev indflettede i deres Taler. Samtidig var de fleste Præster Forfattere, og det var ikke lærde Sager, de skrev om, som et halvt Hundrede Aar forud, da Provst Riese i Agerskov stredes med Præsten i Bevtoft, om Solen stod stille eller gik rundt. Nej det var altsammen til Almu-ens Oplysning, Bøger for Folk paa Landet, hvor man havde „ringe Evne og liden Skolegang“, som Birch skrev foran i sin bibelske Historie. Da det blev almindeligt, at Folk fik lært at læse, kom Læselysten. Og skjøndt Tiden kaldtes aandløs, var der alligevel megen Lyst til at samle Kundskaber. I Kirken blev der kun holdt Forstandsprækener, og der var dødt, om der ogsaa fandtes Rester af de gammel-dags Troende, og mere aandeligt dødt blev det med Indførelsen af den evangeliske Salmebog, som her paa Egnen holdt sit Indtog 1813-14. Fra Branderup Sogn kan jeg ikke meddele noget videre om denne Sag, da her intet findes optegnet; kun har jeg hørt omtale, at en gammel gudfrygtig Kone i Refslund vedblev Søndag efter Søndag at synge af sin gamle Kingo.

Derimod vakte den for sin Tørninglens Beskrivelse saa fortjente Pastor Aagaard meget Røre ved den Maade, paa hvilken

han indførte den nye Salmebog i Nabosognet Agerskov. Baade i Branderup og Agerskov blev der oprettet Sognebiblioteker, hvori der dog fandtes en Del gode Ting som Halds Tidsskrift, Holbergs Komedier og Epistler, der især blev læste, siden hen ogsaa Oehlschlägers; ellers var det meste moraliserende Bøger.

Naar hele Familien sad om Aftenen ved et Tællelys med alle Tjenestefolkene ved deres Husflid: Karten, Spinden, Strikken og Snoning af Halmsimer; læste flere Steder Manden eller en voxen Datter højt. Gamle Hans Rolskov gik ogsaa noget omkring og læste højt; det, han især læste, var Levnetsbeskrivelser, f. Eks. Franklins Levnet, som han læste paa Mandbjerg. De vilde gjerne have ham til at læse Valdemar Sejer, men det vilde han ikke, den var fuld af Overtro, sagde han. Der læstes mere i Rurup end i de omliggende Byer, saa de var hvad Folk kaldte Rurup belæste, ja gamle Hans Petersen Andersen sagde om Rurup, at der var de 50 Aar forud for deres Tid. Muligvis skyldes det ogsaa en eller anden ivrig Skolelærer fra Oplysningstiden, at man i Rurup udtalte det bløde „d“ i Enden af Stavelsen mere blødt end Vestjyden, noget, som ellers ingen Sønderjyde kan; de Ældre i Rurup siger saaledes endnu Mad, Fad i Stedet for Mar, Far, som er sønderjydsk Udtale. Ja de gamle indøvede endog Børnene i denne Udtale med følgen-de Remse: „Grød i æ Gryd, Mad i æ Fad, ned ad æ Kaadnedgad aa slaa Tadder“ (Boghvede). Dog nu med de Gamle er dette næsten uddød.

17. Thomas og Stine

I Maj 1822 overtog Thomas Gaarden; hans Søster Magdalene, der skulde have bestyret Husvæsenet, var Aaret i Forvejen sidst i Maj Maaned gaaende til Løgumkloster for at „skjære af“, som det den Tid hed, det vil sige aflevere de færdige Kniplinger, faa Betaling for disse, og modtage ny Bestillinger, Mønstre og Traad hos Knipplingskræmmeren. Da hun kom til Frisvad syd for Rand, var der „Fløj“, det vil sige Bækken gik over sine Bredder og stod ind

Over Engene; saa maatte hun i bare Ben vade over Engdraget og Bækken; hun kom syg hjem og døde kort efter til stor Sorg for hele Familien, dog især for Thomas.

Som tidligere fortalt, blev Hans Rossen og Thomas gaaende sammen som et Par Perlevenner. Men Thomas maatte nu, da han skulde staa paa egne Ben, have en Husholderske. Og her blev Ellen Krokone i Bevtoft, Hans Krügers Moder, der jo var fra Rurup, hans Forsyn; hos hendes Svoger,

Lorenz Krüger i Jels, var der en meget dygtig og passende ung Pige, Anne Kjestine Ravn, en Halvsøster til Jels Krokone. Ellen Krokones Broder, Gaardejer Hans Pedersen Andersen i Rurup, kjørte saa en Dag med Thomas til Jels og lejede Stine. Hun kom til Mandbjerg Maj 1825 og kom indtil Nok; der var i hendes øjne en forfærdelig Redelighed. I 10 Aar havde de haft fremmede Husholdere, saa Thomas havde hverken Strømper eller Linned, Sengene var opslidte, ingen Lagener var der, og 2 Kobberkaffekedler laa i Aske-dyngen. Og Besætningen paa den store Gaard, 600 danske Tønder Land, var kun 7 Heste, 10 Køer, 22 Ungkvæg og Kalve, 2 Svin og 6 Faar. Stine begyndte nu paa en anden Bov; hun fik strarxen Del Smør tilovers, som skulde sælges, og spurgte saa Thomas, hvor de havde Smørtræer, men han mente, der behøvedes ingen Smørballer, thi Smørret spiste de altid selv!

Hun tog sig nu for Alvor af Husholdningen og arbejdede fra tidlig til sent som en Hest. Efter at hun havde holdt godt Hus i 1½ Aar, blev de som rimeligt var forlovede, og den 27. Oktober 1827 stod deres Bryllup, som var baade stort og lystigt.

Stine var nu Kone i Huset og vilde have alt ind under ordnede Forhold, ogsaa sin Mand der saa at sige var opdragen for egen Regning og havde altfor stor Tilbøjlighed til den Tids uvorne og grove Spøg. Fra Barndommen af var Stine vænnet til Flid og Arbejde, hun havde faaet en god Opdragelse og havde været et Aar i Haderslev for at lære Syning; derfra medbragte hun lidt pænere Manerer og pænere Klæde-dragt. Hun mødte saaledes i Kirken hveranden Søndag i lakerede Klodser og med Paraply til Forargelse for Nabo-konerne, der nidstirrede efter hende, da de selv fulgte gammel Skik og gik i Fedtelæders Klodser uden Paraply; hendes var den eneste paa hele Egnen.

Man maatte være forsigtig med Ild, dog især med, at Ilden ikke gik ud — det var for langt at løbe over til Rurup for at laane Ild; det kunde man kun gjøre i Byerne, og Tændstikker havde man endnu ikke, de fik først Indpas omkring 1848. Om Aftenen kom saa Resten af den Ild, man havde tilovers fra Nadvergryden, med

samt 2 Fladetørv ned i Askekrulen, et Hul omtrent 1 Alen langt og dybt og ½ Alen bredt, som var paa enhver Arne eller aaben Skorsten. Ilden og Fladetørvene blev bedækkede med Aske for at holde Luften ude, thi kom der Luft til, brændte det ud før end Dagbrækningen. Men trods al Forsigtighed kunde det jo ske, at Ilden var gaaet; saa maatte Manden eller Avlskarlen til at slaa Ild med et Fyrstaal og et Stykke Fyrsvamp eller i en „Tønderkrukke“. Man havde tynde Fyrrepinde med lidt Svovl paa Enden, dem stak man til Svampen eller „Tønderkrukken“, og naar Fyrrepinden var i Brand, tændte man en Praas eller et Tællelys. Nu var Stillingen bjerget; med Spaaner og Lyng fik man let Ild, men det tog jo af Konens Tid, og Davren blev jo forsinket.

Endnu et Par Smaatræk fra den Tid skal fortælles. Til et Bryllup i Nabolaget blev Thomas indbudt som Brudgomfører. Nu er det Skik, at Brudgomføreren giver Bruden den første Dands, men da Thomas ikke kunde dandse, lejede han en lille, vigtig Skrædder til at dandse for sig ved hele Brylluppet for en Kalvefjerding. Det gik godt for Skrædderen med Brudedansen, og han mente, at han kom jo let til den Kalvefjerding. Men Thomas blev ved den hele Nat med at holde Skrædderen ved Ilden; naar han raabte „Skrædder, nu vil jeg dandse“, maatte den anden paa Benene, og da det blev Dag, var han udkjørt og ønskede ikke oftere at lade sig leje til at dandse for Thomas.

Da Bladet „Dannevirke“ var bleven oprettet, holdt de fleste Byer Bladet, som saa gik paa Omgang. Det var 1848; Kresten Sommerlund af Hyrup og Mathias Refslund af Gestrup sad en Dag og talte om Krig og Politik; de læste begge „Dannevirke“ og diskuterede Tidens Begivenheder. Saa sagde Mathias Refslund „Nu har Lord Palmerston jo skicket en Note“. „Ja“, sagde Kresten Sommerlund „det har han jo“. Derefter sad de begge en Tid og tyggede paa det. Saa spurgte Kresten: „Ja men hvad er en Note“? „Det ved jeg forskam ikke“, svarede Mathias, „hvad tænker du det er?“ Kresten svarede: „Æ tror nok, det er en stor Kag“, hvad tror du?“ „Nej“, sagde Mathias, „det tror æ itt, æ tror det er nour, som gær op og ner“.

18. Høje Besøg paa Mandbjerg

Amtsforvalteren for Haderslev Vesteramt, Kammerjunker Krogh, kom hvert Aar i Juni Maaned paa Vejsyn; han lagde saa altid Turen saaledes, at han kunde bo paa Mandbjerg en Nat. Der kom Bud gjennem Sognefogden i Forvejen, og da han altid ønskede Boghvedegrød til Aftensmad, maatte der i Møllen særlig laves fine Gryn til ham, der blev afhentet Dagen forud.

Den sidste Gang, han var paa Mandbjerg, var ikke paa Vejsyn, men da han kom med Friskarerne i 1848. Han indkvarterede sig paa Mandbjerg med 30 Mand; selv kom han tilstøvet, smudsig, og Skjæget havde han ladet voxte frit. Stine kunde kun kjende ham paa Røsten, da han hilste paa hende, og hun udbrød : „O Gud, hvordan De dog ser ud, Hr. Kammerjunker". „Ja, nu er jeg Krigsmand, og nu gaar vi Satengaleme lige til Skagen", svarede han.

Stine vedblev at paastaa, at det var bedre, hver passede sit Kald, og Krigsfolkene førte Krigen, og Kammerjunkeren blev i sit gode Embede, hvor han dog kunde have det meget bedre, end saaledes at fare omkring og lide ondt, samt sætte Livet paa Spil. Men Kammerjunkeren var ikke bange for Kugler, han skulde nok lære Danmark noget andet osv. Da han rejste bort om Morgen, spurgte han Thomas, om hans Folk ikke havde opført sig godt, hvad han jo ikke kunde nægte. Sit hele Korps samlede han saa udenfor Sognefoged Hørlücks Dør; der var hele Byens Befolkning samlet for at se paa Afrejsen nordpaa, og her holdt Kammerjunkeren nu en Tale til dem: De kom nu for at befri dem fra Trældom og Dansker-Aaget osv., og, lagde han til: „Nu faar I ogsaa fri Jagt". En gammel Snedker og Slagter Christian Wilsen svarede ham temmelig højt: „Ja, i vor egen Skjorte!"

Jægermester, Kammerherre Krogh, en Broder til Kammerjunkeren, kom hvert Efteraar og holdt Jagt i Mandbjerg Skov

19. Folkefester

Da Trearskrigen var endt, og Soldaterne hjemsendt, gav Glæden over den velafsluttede Krig og navnlig Gensynet med de gamle Jenser, der friske, sunde og glade

med hele sin Meute. Men 1847 kom Hertugen af Avgustenburg ogsaa foruden en Del Grever og andre store Herrer, blandt andet nogle Engelskmænd. Aarsagen dertil var, at der dette Aar opholdt sig i Mandbjerg Skov et Raadyr med en blank Metalring om Halsen; dette var bleven indberettet, og nu skulde Dyret holde hid, men de fik det ikke.

Som Prindsen af Noer selv fortæller i sine Optegnelser, var der i Kjøbenhavn lavet et godt Billede af ham med en tyk Strikke om Halsen; det var et Træsnit, der var udbredt over hele Landet. Paa Mandbjerg havde de ogsaa et, som Sønnen havde gjemt godt i en Kasse under sin Seng. Det var en Søndag Eftermiddag, den 28. Maj 1848, at Prindsen kom til Mandbjerg med hele sin Stab; de kom fra Jylland og skulde sydpaa. Feltbordene blev opslaaede i Dagligstuen, og der var Stabskontoret. Efter at Prindsen var kommen kjørende og havde set sig lidt omkring, traf han Thomas og spurgte, om det var Manden paa Gaarden — han talte godt Dansk — og om han maatte se Haven. De gik saa ud i Haven og talte om Træer og Plantning.

Endelig spurgte Thomas, om det ikke var Prindsen af Noer, han havde den Ære at være sammen med. Jo, det var det rigtig nok, om han havde set ham før. Nej, Thomas havde ikke set ham før, men han syntes nok det maatte være Prindsen.

„Hvordan det"? „Ja han havde engang set et Billede af Prindsen". „De har jo dette Billede, lad mig faa det," for Prindsen rask paa. Thomas blev helt rød i Ansigtet og svarede bestemt: at han ikke havde det, hvad der jo ogsaa var sandt, da den 10-aars Dreng, der skjult bag Hækken var Vidne til det hele, havde Billedet i sin Varetægt. Men Prindsen blev ved med at bede om at faa det, saa Thomas maatte love, at hvis han kunde faa Fingre i det, skulde han sende ham det.

kom hjem til Slægt og Venner, sig Udslag i, at der blev foranstaltet Soldaterballe hele Landet over, til hvilke de hjemkomne Soldater blev indbudt, og ved Ballet skete

saa i Reglen en Indsamling til de Faldnes Efterladte og de Saaredes Familie; alt foregik Sognevis, thi større Omraader kjendtes den Gang ikke. Straks efter Krigen kom der her til Sønderjylland en hel Skok af unge Lærere, der var uddannede i de sidste bevægede Aaringer; de mødte friske og fulde af Livsmod og kamplystne. De bragte en ny Tid til dem, for hvem Odin, Thor, Jætter og Thurser var fremmede Ord; de sang med dem Kæmpeviser, Krigsviser, dog især Ingemanns smukke Sange. Alt dette var nyt her, hvor man kun kjendte Balles Lærebog og en drævende Salme af evangl.-kristelig Salmebog; det gav et pludseligt Liv i Skolerne, sligt var ikke set før og neppe siden.

Lærerne fik Omgang med de Unge og holdt Omgang indbyrdes; ved disse Sammenkomster blev der sunget af de ny Sange, og dette førte til, at der blev oprettet en Sangforening i NørreRangstrup Herred og Omegn, hvor de unge Lærere førte an. Den holdt sine Møder hos Gaardejer Mathias Refslund i Gestrup, der med Velvilje gav Husrum.

Men saa en Sommerdag i 1851 samledes en Del af disse Lærere med Omegnens Ungdom til en improviseret Folkefest i Hyrup Skov, der endte med en Dands og var meget vellykket. Da det første Forsøg gik saa godt, skulde det næste Aar gjøres om i større Maalestok. Mandbjerg Skov blev valgt til Samlingssted, og Morten Eskesen var Drivkraften. Der blev i Forsommeren 1852 holdt Møder, valgt Komite, bestaaende af Omegnens større Gaardejere, mellem hvilke mærkeligt nok en Hjemmetysker, og udstedt følgende Indbydelse ²¹⁾:

²¹⁾ „Dannevirke“ 1852, Nr. 169.

Folkefest i Mandbjerg Skov
den 25. Juli.

Det er godt at komme sammen en Gang imellem, og vi tro, at Folket i det hele taget, ligesom vi enkelte, føler Trang til ogsaa i større Kredse at samles for des bedre at kunne forny og fremme den Glæde, der besjæler danske Mænd og, Kvinder, da Freden med Velsignelsen atter vendte tilbage til vort kjære Fædreland.

I den Hensigt og med den Tanke, at en Folkefest i vor Egn vil kunne gavne og glæde i Særdeleshed de mange, der ikke godt have kunnet møde til Festen paa Skamlings-Banken, indbyde vi herved med Øvrighedens Samtykke Dannemænd og Dannekvinder fjærn og nær til at bivåne en Folkefest, som vil finde Sted i Mandbjerg Skov. Dagen er bestemt til den 25. Juli paa Grund af dens alvorlige og glædelige Minder.

Fra om Eftermiddagen Kl. 2 uddeles Billetter ved Indgangen, der betales med 5 Sk. cour. for Voxne og 2 Sk. cour. for Børn, Festen tager sin Begyndelse Kl. 4.

(Derpaa opregnes de forskellige Forlystelser; overhovedet vil Komitéen sørge for, at Festligheden bliver tilfredsstillende osv.).

H. Hørlück,	A. Nielsen,	H. J. Wind,
Rurup.	Rurup.	Branderup Mølle.
J. Laurup,	L. Outzen,	B. Refslund og flere,
Gestrup.	Bovlund.	Bovlund.

Festdagen, hvor det faldt ind med det mest straalende Sommervejr, var i enhver Henseende vellykket, og der mødte ialt mellem 3 og 4000 Mennesker. Men Referatet af de forskjellige Taler er paa Grund af Censuren under Carl Moltkes Regimente ikke udførligt; det meste og bedste er udeladt. Bunde Refslund bød Velkommen; Herredsfoged Friederichsen talte for Kongen; Provst Blædel for og om Istedslaget; Pastor Kod (fra Skjærbæk talte meget malende om Uffe og Skræp, der sang for Vermunds øre); Pastor Marckmann for at Tyskerne skulde have tørre Prygl. Til Slutning talte Hans Krüger smukt og varmt om selve Feststedet.

Efter Festen holdt Komiteen mange lystige Møder; der skulde jo ryddes op, Regnskabet opgjøres osv. Da Regnskabet gav et godt Resultat, og alt var gaaet glimrende, blev det besluttet at gjentage det næste Aar. I Foraaret 1853 begyndte igjen Komite-Møderne, men nu var der kommen en Forsonlighedsaand over Komiteen, og man blev enig om for ikke at irritere Tyskerne at lægge Festen ikke til den 25. Juli, men Søndagen derefter. Den endelige Bestemmelse blev dog Søndag den 7. August. Trods alle Anstrængelser for at forhøje Festligheden med Dandseplads, Festmaaltid, Bortlodning, Musik, Belysning, Fyrværkeri, Festblus og Kanonsalut, og trods den store Folkemængde,

der var mødt, blev Festen alligevel, fordi man havde lagt den bort fra Isteddagen, udsat for Kritik; lidt Splid kom der ogsaa til, saa det blev sidste Gang, at denne Komite foranstaltede Fest. Da den var bleven træt, besluttede Lærer Nielsen i Rurup selv at arrangere Fest i 1851, hvor der ej maatte holdes politiske Taler. Men det blev nærmest til en ren Skandale, og det følgende Aar var der ingen Fest, hvorimod Morten Eskesen 1856 fik holdt en lille hyggelig Fest med F. Boisen fra Vilstrup som Hovedtaler.

Den 5. Juni 1859 blev den sidste Fest afholdt; et Par unge Mennesker i Forbindelse med en Kjøbmand i Toftlund paatog sig hele Arrangementet og fik Jens Laurup, Hans Bunde Refslund og Thomas Fausbøl til, at indbyde til en Folkefest i Mandbjerg Skov, der skulde fejres paa samme Maade som de første Sammenkomster. Talerne var dette Aar Høgsbro og Knudsen fra Rødding samt Rosendahl og G. Appel fra Tønder. Om der findes Beretning om denne for Resten meget vellykkede Fest, vides ikke; kun følgende lille Tildragelse mindes klart: Den ny Redaktør af „Dannevirke“, Godske Nielsen, var stadig paa Nakken af Rødding Højskole og havde umiddelbart før Festen skrevet i Dannevirke, at Holmblad med sine Stearinlys gjorde mere for Folkeoplysning end Højskolen. Over dette Thema holdt J. L.

Knudsen en meget vittig og bidende Tale og omtalte, at Godske Nielsen holdt Lyset med Holmblads Praaser.

Det mærkedes aldrig, at disse Folkefester var til Besvær for Mandbjerg-folkene, endskjøndt de kun bragte Tab. De fleste Kjøretøjer spændte fra paa Gaarden, og i Reglen stod om Aftenen 300 Heste tøjrede paa Marken. Men der er store

Marker til Mandbjerg, saa der var Plads nok. Og hele Huset var i 14 Dage ude af de sædvanlige Folder; det gjorde ikke noget, da Thomas og Stine tog det fra den morsomme Side og var glade ved at se de mange fornøjede gamle og unge Mennesker, saa al Ting gik med Liv og Lystighed, ofte med en lille Sang af de unge Lærere.

Efterskrift

Til "En Slægts Historie i Rurup og Mandbjerg"
Af J. Fausbøl

Ved nu bagefter at efterse et par gamle Tingbøger eller Retsprotokoller i Statsarkivet i Slesvig findes der flere Ting, som udførligen fortæller om Forholdene i Rurup, nemlig med Hensyn til Per Pedersen og Mandbjerg Skov, Byttehandelen med Mattes Jensen og om Rurup Brand er Tingbogen meget oplysende.

Efter at Rurup Bymænd 1715 havde indgivet deres lange og ynkelige Klage over Peder Pedersen (jfr. ovfr. Side 12) fik de det Forslag fra Amtshuset, at Mandbjerg Mark skulde indgaa i Byens

Fællesskab, og de to Ejere gaa i Lod og Del med Byen, hvilket de imidlertid ikke tog imod. Fra det offentliges Side blev der nu foretaget et Syn over Træbestanden i Mandbjerg Skov, og for den ulovlige Skovhugst, som det fandtes tydelige Spor af, blev Peder Pedersen som Opsynsmand af Amtshuset ikendt en Bøde af 10 Rigsdaler. Peder Pedersen var dog snarraadig, han indklagede hele Byen som delagtig i den ulovlige Skovhugst, og i Tingbogen staar følgende Forhandling:

Tirsdag d. 8. December Anno 1716:
Peder Pedersen i Rurup fremkom i Retten med en Amts - Besked: At alle Rurupper skal aflægge deres Eed, om de er fri for Skovhug eller ej; og bad saa Hr. Herredsfoged i Nørre Rangstrup Herred at forfølge Sagen.

Jeg Lauritz Berthelsen i Roost gør hermed vitterligt, at for mig har Peder Pedersen i Rurup andraget, hvorledes han ved sidst afholdte Brøde-Ting til Strafbrøde for 10 Rigsdaler skal være ansat, men som han ved Amtet har givet tilkende, at Indvaanere i Rurup kan være skyldig med ham i samme Brøde, saasom de i de fældede Træer ogsaa partisierer, hvorfor ved Amtshusets Besked af 12. Nov. er bleven befalet, at de samtlig til Ting skal indkaldes, og paa deres Eed examineres, for at man kan vide hvem af dem, der er fri, og hvem ikke, og siden videre forhøres

imod, hvem der er skyldig, og sig ikke med Peder Pedersen vil affinde.

Ti paa Kongl. Maj. og Rettens Vegne er nærværende to Personer, nemlig Niels Wind og Hans Gaarde i Gestrup antaget.

Stevnes og kaldes alle Rurup Byes Indvaanere, isærdeleshed Karen Sal. Peder Jensens, saavel Lodsejere som Forbedelser, Inderster eller Andre, som i Byen haver Husning og Tilhold, til Nør-Rangstrup Herredsting, at møde 8. December, enten vedstaa eller edlig fragaa, om de er skyldig eller ej, saasom Peder Pedersen agter herefter at gaa frem efter det beskrevne Tingsvinde. Hvem som ikke møder, maa vente, at de bliver ansat til Kongl. Brøde og desforuden kendes skyldig. Mens hvem sig i det Gode med Peder Pedersen affinder, med dem sker ingen videre Vidtløftighed.

Læst paa Herredstinget d. 8. December.

Niels Wind og Hans Gaarde i Gestrup ved Ed bekræftet, at de nærafvigte 30. November foranstaaende Brevs Indhold har forkyndt for alle Rurup Lodsejere og Beboere for hver især. Hvorpaa fornævnte Peder Pedersen æsket, at de Indstævnedes efter højbemeldte Amts-Beskeds Indhold skulde aflægge deres Ed. De Indstævnedes af Rurup

mødte samtlig, og begærede, at de maatte faa en Opsættelse med deres Eds Aflæggelse i 8 Dage, saa de dem imidlertid kunde sig betænke. Og at de til samme Tid maatte faa Peder Pedersen indstævnet til Ting, for at han til samme Tid maatte ogsaa aflægge sin Ed paa nogle sære Poster, som de haver hannem at tilspørge,

og formener derved at skaffe mere Oplysning i Sagen.

Peder Pedersen forblev ved sit forrige og formente, at de havde havt Tid nok til at betænke sig siden Stævningsdagen.

Derpaa fremstod enhver især for Retten og aflagde deres Ed saaledes som følger:

Paul Jepsen har i nogle Aar hverken hugget Eg eller Bøg, men vel muligt lidet Hejsel mesten til Lærspoiler eller Riveskafter, mens Intet i Svinshauge.

Riels Rasmussen har ej hugget store Træer, dog i Svinshauge kender han sig skyldig.

Christian Pedersen har ej hugget store Træer, mens vel Hejsel og Æsk til smaa Gjorde, fri for Svinshauge.

Paa Karen Pedersens Vegne sagde hendes Svigersøn Truels Hansen, at hun ej ved af nogen Ting at sige, hendes Mand var nylig død.

Nis Jensen: for Alt gandske fri.

Iver Truels lige saa.

Jørgen Pedersen lige saa.

Peder Hansen gandske fri, undtagen en liden Eg, han har hugget til

en Balje-Gjord, og lidet Hejsel, han har afskaaret med sin Kniv.

Mikkel Lausen gandske fri.

Jens Nissen gjort Ed for store Træer, men ikke mindre. Er skyldig i Svinshauge.

Peder Sørensen fri for Svinshauge, saa og for Eg og Bøg.

Mens ny Vidner: Peder Hansen, Tæsten Hansen og Hans Pedersen gandske fri.

Hans Iversen fri for Eg og Bog og Svinshauge, men ej videre.

Niels Wind gandske fri undtagen et lidet Stykke Eg, som han har faat med Peder Persens Minde.

Paa dette foranskrevne har enhver for sig sin højeste Ed aflagt, saaledes at være Sandhed.

Mens disse følgende nemlig: Jakob Mortensen, Mattes Jensen, Hans Pedersen, Laurids Gaarde og Jes Jensen kender sig skyldig og vilde ingen Ed gøre.

. . . .

Parterne hver en Afskrift begjeredes.

Tirsdagen d. 12. Januar Anno 1717 er første Gang paa Nørre Rangstrup Herredsting i dette Aar holdt Ting og Ret. Dette første Ting kaldes almindelig Drikting.

Tirsdag d. 13. Marts Anno 1717.

For Retten blev oplæst et underskrevet Tusk, hvilket var lydende som følger:

Paa høje øvrigheds gunstige Behag og Samtykke, og for at nedlægge ald Strid og Uenighed, som imellem Peder Pedersen i Rurup og samtlige Naboer ibidem angaaende Mandbjerg Mark udi langvarig Tid været, haver.

Da haver jeg Mathias Jensen der sammesteds *saasom den hele By vil komme mig til Hjælp paa dette Tusk, at vi efterdags kan være foruden al vor Trætte Omkostning og Forsømmelse, som vi hidindtil har lagt udi med førnævnte Peder Pedersen angaaende bemeldte Mandbjerg Mark. Og for at komme til Rolighed, og nyde som hidindtil, som og for Fremtiden af mig Mathes Jensen og mine Efterkommere uprotesteret ald den*

Rettighed, som efter disse sidste af de tilforordnede Commissioner oprettede og af hans højgrevelige Excellence udi alle sine Punkter approberede Contrakt har nydt.

Tilbyder Peder Pedersen udi vores Herreds øvrigheds Nærværelse, at tuske med hannem Gaard og Grund, som Peder Pedersen og han har Samtykke udi, og er samme paa efterfølgende Maader imellem dem sluttet og samtykket som følger:

De tusker med hverandre Gaard og Grund, saa at Mathias Jensen skal have Peder Pedersens hele Fæstegaard, og nyde ald den Rettighed, som dertil ligger uden ringeste Trætte med Byen, saa vidt den paa Marken af Tørvegrøft, Lyngslæt og

Fædrift havde Rettighed angaar o. s. v., o.s.v.

Og tager hver sin egen Beslag af Kretter, Bæster, som han hidindtil ved sin Gaard haver havt og hver beholder sin egen Boskab og Løsøre.

— Paa dette Tusk skal Mathias Jensen give Peder Pedersen til Aabod udi rede Penge 100 Rigsdaler — skal betales, naar de har udfodret, og den Ene den Andens Gaard antager o.s.v., o.s.v.

Til Vitterlighed.

H. Outzen, Husfoged. L. Berthelsen, Herredsfoged.

P. C. Holm, Herredsskriver.

Om Branden i Rurup er der, hvad Matthes Jensens Gaard angaar, fortalt temmelig udførligt efter gamle Niels Rostgaard i forrige Hefte af dette Tidsskrift (Side 14).

Men man maa beundre den Nøjagtighed med Hensyn til Dag og Klokkeslet, som den mundtlige Fortælling har leveret og som stadfæstes af følgende Tingsvidne:

Tirsdag d. 27. Juni Anno 1719. De Brandsted Folk i Rurup faar Tingsvinde: Mathias Jensen, Jens Jensen, Laurids Gaarde, Hans Iversen Iver Truelsen, Jørgen Pedersen og Peder Hansen i Rurup.

For Retten fremkom og ynkeligen beklaget sig, at næstafvigte St. Hans-dag d. 24. Juni under Prædikenen er alle deres Huse med samt deres meste af deres indehavende Boskaber, Senge, Klæder, Korn, Vogne, Plove, Harver og disse Redskaber, som de havde i Eje af en ulykkelig Ildbrand, altsammen udi to Timers Tid elendig bleven opbrændt og lagt i Aske, saa at vi nu er foruden ethvertsomhelst Middel, da vi i saadan Hast **moxen**. Intet fik reddet.

Vi haver mistet nemlig:

Mathias Jensen til sin hele Fæstegaard.....	57	Fag	Hus
Jens Jensen 1/2 Ejendomsgaard	28	"	"
Laurids Gaarde 1/2 do.	37	"	"
iblandt disse er 17 Fag Ladehus som i indeværende Aar med stor Bekostning afny opsat			
Hans Iversen 1/2 Fæstegaard	16	Fag	Hus
Iver Truelsen 1/2 "	24	"	"
Jørgen Truelsen 1/2 "	34	"	"
Peder Hansen 1/2 Ejendomsgaard.....	31	"	"

Og til Bevis for, at dette er Sandhed, fremstillede sig for Retten efterskrevne 12 Mænd: Hans Pedersen, Peder Kjærgaard, Niels Rasmussen, Truels Hansen, alle i Rurup, Resten fra Branderup, deriblandt en Hans Kromand.

Alle disse 12 Mænd samt alle, der var mødt til Ting, bevidner, at de afbrændte

Huse var i god Stand, og nu er de ude af Stand til at opbygge, hvorfor de allernaadigst andrage paa, at der maa blive udvist dem Tømmer i de næstliggende Kongl. Skove, og at de maa nyde nogle Friheder paa deres Gaarde, saasom de agter strax deres Stavne at opbygge.

Navneregister

Herunder en liste over de personer, med sideangivelse, der er omtalt i bogen.

A. Nielsen; 29	Hans Tavessen; 7	Las Lauridsen; 20
Anders Jørgenssen; 7	Haussen; 7	Laurids
Anders Lauritzen; 7	Hein Nissen; 6	Gaarde; 14; 17; 32; 33
Ann; 5; 18; 20; 24	Herredsfoged	Laurids Pedersen; 7
Anne; 14; 26	Friederichsen; 29	Laurids Pederssen; 7
Anne Kjestine Ravn; 26	Hertugen af	Lauritz Berthelsen; 31
B. Refslund; 29	Avgustenburg; 27	Lorenz Krüger; 26
Bunde Refslund; 29	Heyens; 11	Lærer Nielsen; 29
Carl Moltkes; 29	Husfoged Outzen; 19	Magdalene; 22; 25
Christian Pedersen; 32	Høgsbro og Knudsen; 29	Malene Johansdatter; 21
Christian Wilsen; 27	Ilskel Hanssen; 5	Maren Jenses; 18
Claus Bundessen; 9	Iver Truels; 32; 33	Maren Pers; 18
Ebbe Jensen; 8	Iver Truelen; 33	Marie; 20
Ellen Krokone; 25	J. A. Dyssel; 17	Marten; 18; 20; 21
Ellen Pedersdatter; 18	J. Fausbøl; 31	Marten Pedersen; 18
F. Boisen; 29	J. L. Knudsen; 30	Marten Thomsen; 20
Fr. Kliiver; 10	J. Lautrup; 29	Mathes Jensen; 32
Frederik Petersen	Jacob; 5; 6; 13; 14; 18; 20	Mathias Jensen; 32; 33
Evald; 24	Jacob Pederssen; 6	Mathias Lange; 7; 11
Fru Sidsel; 16	Jacob Thomsen; 18	Mathias Refslund; 26; 28
Godske Nielsen; 29	Jakob Mortensen; 32	Mathis Jensen; 15
Gregers Pedersen; 6; 7	Jeb; 5; 6; 7; 16	Mattes; 5; 13; 14; 18; 31; 32
Gregers Pedersens; 7	Jeb Jensen; 7; 16	; 33
Grev Reventlov; 10; 12	Jeb Jenssen; 7	Mattes
H. Hørlück; 29	Jens Jensen; 33	Jensen; 13; 14; 31; 32; 33
H. J. Wind; 29	Jens Lautrup; 29	Mattes Jensens; 33
H. Outzen; 33	Jens Nielssen; 5	Matthias Jenssen; 8
Hans Andersen; 16; 20	Jens	Mette; 5; 21
Hans Arentssen; 9; 10	Nissen; 5; 6; 7; 8; 13; 32	Mette Jevsdatter; 21
Hans Bunde Refslund; 29	Jes Christensen; 8	Michel Anderssen; 7
Hans Christenssen; 5	Jes Christenssen; 10	Michel Jepssen; 7
Hans Gaarde; 6; 31	Jes Jensen; 32	Mikkel Lausen; 32
Hans Hansen Ernst; 23	Jes Jenssen; 5	Morten Eskesen; 28; 29
Hans Iversen; 32; 33	Jesper Hansen; 17	Morten Mikkelsen; 17
Hans Kromand; 33	Jon Mogensen; 16	Mouridtz Podebusches; 9
Hans Krüger; 16; 25; 29	Jørgen Jensen; 8; 10	Movrids Podebusk; 9; 16
Hans Krügers; 16; 25	Jørgen Jenssen; 9	Niels Hanssen; 7
Hans Michelssen; 7	Jørgen Pedersen; 32; 33	Niels Lauritzen; 7
Hans	Jørgen Truelen; 33	Niels Rasmussen; 10; 33
Pedersen; 7; 16; 19; 20; 2	Kammerherre Krogh; 27	Niels Rostgaard; 14; 24; 33
1; 22; 26; 32; 33	Kammerjunker Krogh; 27	Niels Rostgaard Evald; 14
Hans Pedersen	Karen Pedersens; 32	Niels Vind; 6
Andersen; 26	Karen Sal; 31	Niels Wind; 31; 32
Hans Pedersen	Kiesten Ølufs; 10	Nis; 5; 9; 10; 20; 21; 22; 23;
Hansen; 20	Kjesten Olufs; 8	32
Hans Pederssen; 6; 8; 9; 10	Knud Jensen; 5	Nis Anderssen; 9
Hans Petersen	Kong Christian den	Nis Jensen; 32
Andersen; 25	Sjette; 17	Nis Jespersen; 5
Hans Rolskov; 25	Kresten Sommerlund; 26	Nis Knudssen; 5
Hans Rossen; 22; 23; 25	L. Berthelsen; 33	Nis Mickelssen; 5
Hans Sørenssen; 6; 8	L. Outzen; 29	Nis Miøls; 9; 10

Nis Rossen; 23	Peder Lauridsen; 7	Rosendahl og G. Appel; 29
Nis Thomassen; 5	Peder Lauritzen; 6; 7	Stine; 26; 27
Olluf Christenssen; 6	Peder	Svend Olsen; 10
P. C. Holm; 33	Pedersen; 5; 6; 8; 10; 11;	Søren Evald; 14
Pastor Kod; 29	12; 13; 14; 15; 18; 31; 32;	Søren Hegelund Evald; 24
Pastor Marckmann; 29	33	Tebbe Hanssen; 5
Pastor Aagaard; 25	Peder	Thomas; 5; 14; 18; 19; 20; 2
Paul Jepsen; 32	Pederssen; 6; 8; 9; 10	2; 25; 26; 27; 29; 30
Peder; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 1	Peder Sørensen; 32	Thomas Fausbøl; 29
2; 13; 14; 15; 16; 18; 22; 2	Per Nørgaard; 5	Thomas Jakobsen; 18; 19
4; 31; 32; 33	Per Persen; 6; 12; 21	Thomas og Stine; 25; 30
Peder Gregersen; 7	Pouel Jebssen; 6	Thomas Pedersen; 5
Peder Gregerssen; 7	Pouel Simmenssen; 7	Tommas Pedersen; 7
Peder	Povl Skomager; 18	Troels Bertelsen; 6
Hansen; 11; 22; 32; 33	Prindsen af Noer; 27	Truels Hansen; 32; 33
Peder Jacobsen; 5	Provst Blædel; 29	Truels Pederssen; 7
Peder	Provst Riese; 25	Tyge Mikkelsen; 5
Jensen; 6; 8; 11; 13; 16; 3	Rasmus Hansen; 18	Tæsten Hansen; 32
1	Rasmus og Ellen; 18	Tøgger Sørenssen; 5
Peder Jenssen; 7; 8; 9	Rasmus Sørensen; 8	Aabel; 8; 10; 21; 22; 23
Peder Jepsen; 6	Rasmus Sørenssen; 10	Aabel og Hans Rossen; 22
Peder Kjærgaard; 33	Riels Rasmussen; 32	